

Tartu Ülikool
Semiootika osakond

Martin Mäesalu

**JALGPALLI ROLL IDENTITEEDILOOMES: KOLLEKTIIVSE IDENTITEEDI
LOOMINE JA VÕÕRA KONSTRUEERIMINE JALGPALLIFÄNLUSES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Irina Avramets

Tartu
2014

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor:.....Martin Mäesalu.....

(allkiri)

.....02.06.2014.....

(kuupäev)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TÄNAPÄEVANE ARUSAAM KOLLEKTIIVSEST IDENTITEEDIST NING JALGPALLIFÄNLUSE OLEMUS.....	6
1.1. Sotsiaalne identiteet.....	6
1.2. Kollektiivne identifikatsioon.....	10
1.2.1. Grupid ja kategooriad.....	11
1.3 Jalgpallifännluse uurimused akadeemilise žanrina.....	14
1.4. Jalgpallifännluse olemus.....	16
1.5. Jalgpallistaadion ruumina.....	17
2. IDENTITEET JA JALGPALL.....	21
2.1. Jalgpallifännlus identiteedina.....	21
2.2. Pealtvaatajate identiteeditüüpide taksonoomia.....	25
2.3. Fännlus kui identiteet: taustsüsteem	29
2.4. Jalgpallivastasseisude olemus.....	31
3. KAHE JALGPALLIVASTASSEISU ANALÜÜS.....	40
3.1. <i>Liverpool F.C.</i> ja <i>Manchester United F.C.</i>	40
3.2. <i>Liverpool F.C.</i> ja <i>Everton F.C.</i>	52
KOKKUVÕTE.....	59
KASUTATUD KIRJANDUS.....	60
SUMMARY.....	63

SISSEJUHATUS

Töö teemaks on jalgpalli roll identiteediloomes: kollektiivse identiteedi loomine ja võõra konstrueerimine jalgpallifännluses. Eesmärgiks on uurida jalgpallifännlust kui kultuurinähtust, kirjeldada selle olemust ja omadusi ning uurida, kas erinevate jalgpalliklubide toetajate omavahelistes vastasseisudes on võimalik täheldada mingisugust olemuslikku ühisosa.

Töös on käsitletud erinevaid tänapäevaseid identiteediteooriaid, spordisotsioloogide teooriaid jalgpallifännluse kohta ja ka erinevaid aspekte teatud jalgpallifännide vastasseisude vahel. Töös on lähtutud teoreetilisest aluspostulaadist, et identiteet tekib suhtes „oma“ ja „võõra“ vahel ning kollektiivse identiteedi puhul suhtes „meie“ ja „nemad.“

Töö on jaotatud kolmeks osaks. Esimene peatükk kirjeldab tänapäevaseid sotsiaalse identiteedi teooriaid ja annab ülevaate jalgpallifännluse olemusest, keskendudes peamiselt Richard Jenkinsile. Peatükk on jaotatud viieks osaks, millest esimene kõneleb sotsiaalsest identiteedist, teine kollektiivsest identifikatsioonist, kolmas annab ülevaate jalgpallifännluse uurimisest akadeemilise žanrina, neljas kõneleb üldiselt jalgpallifännluse olemusest ja viies jalgpallistaadionist ruumina. Teine peatükk kannab pealkirja „Identiteet ja jalgpall“ ning on jaotatud neljaks alapeatükiks, millest esimene vaatlleb jalgpallifännlust identiteedina, teine toob välja pealtvaatajate identiteeditüüpide taksonoomia, kolmas käsitleb fännluse kui identiteedi taustsüsteemi ja neljas annab ülevaate jalgpallivastasseisude omadustest. Kolmandas peatükis käsitletakse *Liverpool F.C.* ja *Manchester United F.C.* ning *Liverpool F.C.* ja *Everton F.C.* vastasseise, antakse ülevaade mainitud rivaliteetide ajaloost ja olemusest ning üritatakse neid analüüsida.

Töös ei ole eraldi peatükke metodoloogia ja historiograafia jaoks, sest need on esitatud koos, kuna nad on omavahel seotud. Töös pakutakse teoreetiline alus kollektiivse identiteedi

loomiseks ja võõra konstrueerimiseks, uuritakse jalgpallifännuse kui nähtuse olemust ning üritatakse kahe vastasseisu näitel analüüsida jalgpalli rolli identiteediloomes.

I TÄNAPÄEVANE ARUSAAM KOLLEKTIIVSEST IDENTITEEDIST NING JALGPALLIFÄNLUSE OLEMUS

1.1. Sotsiaalne identiteet

Briti sotsioloog Stuart Hall on oma raamatu *Questions of cultural identity* peatükis *Introduction: who needs identity?* kirjutanud, et identiteete luuakse diskursuse sees, mitte sellest väljas ning seetõttu tuleb neid vaadelda kui spetsiifilistes ajaloolistes ja institutsionaalsetes paikades, kindlate formatsioonide ja tavadega piiritletud nähtuseid, mida avaldatakse kindlate strateegiatega. Identiteedid ilmnevad kindlate võimukategooriate omavahelises koosmõjus ning seetõttu on need Halli arust pigem tekkinud eristamise tähistamisest, kui loomulikult tekkinud ühisuse tähistamisest. Halli sõnul on 'identiteedi' traditsiooniliseks tähenduseks just kõike kaasa arvav sisemiste eristusteta ühtsus. Autor viitab Derridale, Laclaule ja Butlerile väites, et eelkõige luuakse identiteedid läbi eristamise, mistõttu tekib identiteet pöörates tähelepanu 'võõrale' ja kõikidele omadustele, mida identiteediotsijal ei ole. Kõike, mida ühel identiteedil pole, nimetab Hall identiteedi rajavaks väljaspooleksuseks (*constitutive outside*) ja läbi selle saabki identiteeti konstrueerida. Identiteedid saavad funktsioneerida identifikaatsioonimehhanismidena vaid seetõttu, et neil on võime teatud elemente välistada, välja jätta või väljaspooleks nimetada. (Hall 1996: 4) Jalgpallifänni identiteedi puhul oleks rajavaks väljaspooleksuseks kõik, mis ei hõlma endas teatud jalgpalliklubi või rahvuskoondise pooldamist. Jalgpallifännus identifikaatsioonimehhanismina eeldab, et on olemas miski, mis ei ole jalgpallifännus ning juhul, kui inimene seob end antud spordiala fännikultuuriga, vastandab ta samaaegselt ennast nendele, kes seda teinud pole.

Teine briti sotsioloog Richard Jenkins on oma raamatus *Social identity* identiteeti defineerinud järgmiselt: põhimõtteliselt kehtib identiteedi mõiste kõikidele eksisteerivatele olenditele, asjadele ja ainetele. Jenkins toob välja ka mittesotsioloogilise definitsiooni, viidates raamatule *The Oxford English Dictionary*, mille järgi pärineb sõna 'identiteet' ladinapärasest tüvest *identitas*, mis omakorda pärineb sõnast *idem*, tähistamaks samasust. Sõnaraamatu järgi on 'identiteedil' kaks põhilist tähendust, millest esimese kohaselt tähistab see objektide samasust ja teise tähenduse kohaselt on identiteet millegi järjepidevus läbi aja, mis on aluseks selle eristamiseks millestki muust. (Jenkins 2008: 16-17)

Jenkinsi järgi hõlmab identiteedi mõiste mõlemast vaatevinklist vaadates endas kaht võrdluskriteeriumit isikute või asjade vahel: sarnasust ja erinevust. Autor lisab, et identiteedi mõistega käib alati kaasas tegusõna „identifitseerima“, sest identiteedi olemuses peab alati olema midagi aktiivset, kuna selle peab keegi alati kehtestama, ta ei saa eksisteerida niisama, olemuslikult. Identiteeti kasutatakse seega Jenkinsi järgi asjade või isikute klassifitseerimiseks ning enese sidumiseks millegagi või kellegagi, näiteks sõbra, spordimeeskonna või ideoloogiaga. (Samas, 17)

Sotsioloogilisest vaatevinklist määratleb Jenkins identiteedi kui millegi, mis tähistab võimalusi indiviidide ja kollektiivide eristamiseks suhetes teiste indiviidide ja kollektiividega. Identifikatsioon on siinpuhul indiviidide omavaheliste suhete ning indiviidide ja kollektiivide vaheliste suhete, mis põhinevad sarnasustel ja erinevustel, süstemaatiline kehtestamine ja tähistamine. Sarnasust ja erinevust saab vaadelda ainult üheskoos ning nii moodustavad nad identifikatsiooni dünaamilised printsiibid. (Samas, 18) Jenkins on arvamisel, et identiteeti ja erinevust ei saa vaadelda erinevat tüüpi nähtustena, sest näiteks puhtalt ühistel omadustel või sarnasusel põhinevate suhete puhul jääb identiteedi roll pigem tagaplaanile. (Samas, 18-19)

Jenkins toob välja ka erinevuse diskursused, milledest võib oluliseimaks pidada anti-essentsialismi, mille kohaselt ei ole identiteet fikseeritud, muutumatu ega millelegi põliselt omane. Anti-essentsialistliku põhimõtte kohaselt on identiteet oma olemuses täielikult sotsiokultuuriline ning üsnagi paindlik nähtus. Jenkins mainib, et sellest on kirjutanud juba Erving Goffman, Everett Hughes, Georg Simmel ja Max Weber, aga see on sotsiaalanthropoloogias oluliseks saanud alles pärast Fredrik Barthi, kes on norralasest sotsiaalanthropoloog. (Samas, 19) Identifitseerimine end millegagi ehk samastamine on erinev

enese eristamisest millestki. Eristamine võimaldab samastamisel tekkida, seega peaks ta eksisteerima enne samastamist ning on seega Jenkinsi hinnangul samastamisest olulisem. Väidab suisa, et eristamine tundub olevat kollektiivsuse alusprintsipiibiks ning inimmaailma tugipunktiks. (Samas, 21)

Samas väidab Jenkins ka, et tegelikult ei ole mõtet, loogiliselt mõeldes ja igapäevasuhtluses, eristada erinevust ja sarnasust andes ühele olulisema tähtsuse. Üht ei saa olla ilma teiseta, sest millegi A identifitseerimiseks peab esmalt kinnitama, et tal on kõik omadused, mis on teistel A'del ning et ta erineb B'dest, C'dest jne. Kui öelda, kes inimene on, siis tähistab see samas ka kõike, mida inimene ei ole ning ka seda, kelle või millega tal on midagi ühist. (Samas, 21)

Social identity peatükis *Understanding identification*, väidab Jenkins, et identifikaatsiooni puhul võib vaadelda, kuidas üksikindiviidi unikaalsus ning teisalt kollektiivselt jagatu (või ühine) on mitmeski olulises aspektis väga sarnased. Autor jätkab, väites, et indiviid ja kollektiiv on üksteisega pidevalt seotud ning individuaalsed ja kollektiivsed identifikaatsioonid omandavad tähenduse alles interaktsioonis. Samuti on nende loomeprotsessid analoogsed ning seetõttu peab identifikaatsiooni teoretiseerimisel arvestama indiviidi ja kollektiiviga võrdselt, ühele ei tohiks omistada suuremat tähtsust, kui teisele. Lisamärkusena pöörab Jenkins tähelepanu individuaalse ja kollektiivse identifikaatsiooni erinevustele, millest oluliseimaks peab rõhuasetust, mis esimese puhul asetatakse erinevusele ja viimase puhul sarnasusele. Sellegipoolest ilmnevad nad siiski ainult sarnasuse ja erinevuse koosmõjul. (Samas, 37-38)

Toetudes Fredrik Barthile ja Anthony Cohenile, väidab Jenkins, et grupiidentifikaatsioon konstrueeritakse sellele iseloomulikult grupi piiride üleselt ehk suhtluses teistega. Piirid on läbitavad ja eksisteerivad vaatamata pidevale isikkoosseisu piirideülesele liikumisele. Identiteet konstrueeritakse infovahetusel piiridel ja üle piiride. Nende infovahetuslike tehingute käigus pannakse paika tasakaal sisemise grupiidentifikaatsiooni ja välise, teiste poolt loodud kategorisatsiooni vahel. Jenkins jätkab Barthiga, kelle eristus 'piiri' ja 'sisu' vahel, mille järgi peaks Barthi hinnangul saama iseloomustada näiteks üht etnilist gruppi, võimaldab aga teha ka eristuse 'nominaalse' ja 'virtuaalse' identiteedi vahel ehk identiteedi 'nime' ja 'kogemuse' vahel. On võimalik, et indiviidid jagavad üht ja sama nominaalset identiteeti, aga

samas tõlgendavad seda erinevalt ning seega väljendub see nende jaoks ka praktikas erinevalt, omab erinevaid tagajärgi nende eludes jne. Samuti lisab Jenkins, et nominaalse-virtuaalse eristus on oluline, sest nimi võib jääda samaks, aga tähendus muutuda ning vastupidi. (Samas, 45)

Jalgpallis on üsna selgelt eristatavad nominaalne ja virtuaalne identiteet, sest toetatava võistkonna tähendus fänni jaoks sõltub paljudest faktoritest, näiteks geograafilisest asetusest, suhetest oluliste lähedastega (kas nende seas on samuti jalgpallifänne või mitte), vastavast kultuurikeskkonnast jne. Näiteks paiknevad mitmete klubide toetajad tuhandeid kilomeetreid toetatavast klubist eemal ning ei pruugi kunagi kohtuda fännidega, kes elavad klubi staadioni vahetus läheduses ja külastavad kõiki mängu, aga sellegipoolest kuuluvad nad kõik gruppi „klubi x toetajaskond.“

Kindlasti tuleks välja tuua ka institutsioonid ja organisatsioonid. Esimesi peab Jenkins ühtedeks oluliseimateks kontekstideks, milles identifikatsioon muutub järelduslikuks. Institutsioonid on kindlaks kujunenud tavade mustrid, mida tunnustavad sellistena osalejad, kes omandavad jõu „tehes asju nii, nagu neid tehakse.“ Institutsionaliseeritud identiteedid on omapärased, sest tekivad indiviidi ja kollektiivi isepärasest kombinatsioonist. Eriti olulised on institutsioonid, mida sotsioloogilises kirjanduses tuntakse „organisatsioonidena.“ Organisatsioonid on korraldatud ning ülesannetele ja eesmärkidele orienteeritud kollektiivid. Nad on moodustatud erinevate liikmepositsioonide võrkudena, mis annavad osalistele lisaks spetsiifilised individuaalsed identiteedid. Samuti on identiteet seotud klassifikatsiooniga. Selleks, et kedagi kuhugi klassifitseerida, peab aga eksisteerima mingisugune sõnastik klassifikatsiooniks ehk näiteks positsioonid ja kategooriad. Organisatsioonid koosnevad muuhulgas positsioonidest ja värbamisprotseduuridest, seega on nad olulised vahendid klassifitseerimiseks. (Samas, 45)

Jalgpalli kontekstis peab arvestama mitmetel erinevatel tasanditel tegutsevate organisatsioonidega, kes on kõik oma eesmärkidele orienteerunud ning seetõttu aeg-ajalt konflikti satuvad. Peamised organisatsioonid on jalgpalliklubid, jalgpalliassotsiatsioonid ja fännigrüpeerid. Jalgpalliklubide eesmärgiks on olla võimalikult edukas mänguväljakul ning samas kannavad nad ka tavaliselt mingisuguse grupi või teatava identiteedi jaoks esindusfunktsiooni. Jalgpalliassotsiatsioonide roll seisneb võistlusliku jalgpallimängu

reglementeerimises ja jalgpalli kui spordi edendamises. Fännigrupeeringute peamiseks eesmärgiks on tavaliselt klubile toetuse avaldamine, aga samas võivad neil olla ka väga mitmesugused eesmärgid ja filosoofilised alused.

1.2. Kollektiivne identifikatsioon

Jenkinsi sõnul peab kollektiivse identiteedi puhul inimestel olema ühist miski, mis on subjektidevahelises suhtluses oluline ning siinpuhul pole vahet, kuivõrd ähmane, näiliselt tähtsusetu või illusoorne see miski on. Siiski saab alles pärast sellise ühise osa tuvastamist alles kõnelda mingisuguse kollektiivi liikmeskonnast. Samas, nagu juba eelnevast peaks ilmne olema, saab ühisust tunnetada vaid siis, kui samaaegselt esile manada eristamine. Jenkinsi sõnul kaasneb, loogiliselt võttes, sissearvamise ja olemuslikult alati ka väljaarvamine. Loomaks mingisuguse objektide hulga jaoks liikmeskonnakriteeriumid, peab samaaegselt looma piiri, millest väljaspoole jääv antud hulka ei kuulu. (Jenkins 2008: 102)

Jenkins jätkab, öeldes, et sarnasus ja erinevus peegeldavad üksteist üle piiri, mida nad üksteisega jagavad. Piiril avastatakse, kes miski on. Jenkinsi hinnangul on võimalik vaadelda identifikatsiooni sisemise-välise suhte dialektikat kollektiivis, mistõttu ta väidab, et põhimõtteliselt saab indiviide ja kollektiive uurida kasutades samasugust mudelit mõlema identiteedi konstrueerimiseks. Samas toonitab ta siiski, et individid ja kollektiivid ei ole üks ja sama asi, aga ta on pelgalt arvamisel, et individuaalsete ja kollektiivsete identiteetide uurimisel tuleks tähelepanu pöörata ka mõlema tüübi loomeprotsesside sarnasustele ja erinevustele. (Samas, 103)

Kollektiivi definitsiooniks pakuks ta ükskõik, missugusel kriteeriumil põhineva sarnasuse rohkem kui ühe inimese vahel. Sotsiaalanthropoloogias ja sotsioloogias on tema sõnul tavaliselt käsitletud kollektiivsust kui hulka indiviide, kes tajuvad üksteist sarnasena või kel on ühist käitumise või eluolude vallas. Kollektiivsuse kaks poolt asetatakse tihtipeale identiteedist rääkides ühte ehk kollektiivne eneseidentifikatsioon tuleneb sarnastest käitumisharjumustest või sarnastest elutingimustest ja vastupidi. (Samas)

Leideni ülikooli sotsioloog Naomi Ellemers, Groningeni ülikooli psühholoog ja sotsioloog dr. Russell Spears ja Amsterdami ülikooli sotsiaalpsühholoog dr. Bertjan Doosje kirjutavad artiklis *Self and social identity*, et kollektiivsete identiteetide puhul määrab liikmete pühendumuse tase selle, kuidas grupi tunnused, normid või tulemused mõjutavad tajutavat, afektiivset ja käitumuslikku suhtumist gruppi kuuluvatesse indiviididesse (Ellemers, Spears, Doosje 2002: 164). Seega Ellemers, Spears ja Doosje toovad juurde ka pühendumuse tasandi, mille rolli ei tohiks jalgpallifännlusest kui kultuurinähtusest kõneldes kindlasti alahinnata.

Ellemers, Spears ja Doosje väidavad ka, et teatud sotsiaalseid identiteete ei tohiks vaadelda kui olemuslikult atraktiivseid või eemaletõukavaid, sest ühe ja sama grupi liikmesust võidakse näha kas identiteeti edendavana või positiivset enesetunnetust ohustavana, sõltuvalt antud grupi positsioonist võrreldes teiste oluliste gruppidega nende gruppidele olulises kontekstis. Autorid viitavad Russell Spearsi varasemale tööle, tuues näite psühholoogiatudengitest, kes suutsid kehtestada positiivse identiteedi, kui võrdlesid enda intelligentsi kunstitudengitega või enda loomingulisust füüsikatudengitega, aga tundsid end alaväärsetena võrreldes oma intelligentsi füüsikatudengitega või loomingulisust kunstitudengitega. Sellest järeldava Ellemers, Spears ja Doosje, et sotsiaalne kontekst on grupi liikmesusele hinnangu andmisel olulisem faktor, kui mingisuguse grupi täpsed omadused. (Ellemers, Spears, Doosje 2002: 165)

1.2.1. Grupid ja kategooriad

Jenkinsi järgi on kategooria klass, mille olemus ja ülesehitus on paika pandud selle poolt, kes antud kategooria määratleb. Näiteks mingisuguses vallas palka teenivaid isikuid loetakse maksude lunastamise eesmärgil kategooriaks. (Jenkins 2008: 104). Jenkins võtab kokku ka John Turneri ja Henri Tajfeli sotsiaalse identiteedi teooria ning sellest arendatud enesekategoriseerimise teooria. Nendest lähtuvalt väidab Jenkins, et personaalne identiteet, mis eristab ainulaadset 'mina' kõikidest teistest 'minadest', on erinev sotsiaalsest identiteedist, kuna viimane on siiski pigem kollektiivse, tihtipeale stereotüüpidesse laskuva

identifikatsiooni tulemus. Siiski võib sotsiaalne identiteet tihtipeale omada väga esiletungivat mõju indiviidi käitumisele. Grupi liikmeskond on indiviididele tähenduslik, kandes sotsiaalset identiteeti ja võimaldades enesehindamist. Liikmeskond on omavahel jagatud representatsioon indiviidi olemusest ja selle olemusega seotud asjakohasest, eeldatavast käitumisest. Grupi liikmeskonna olemasolu, olenemata kontekstist, on piisavaks põhjuseks diskrimineerimaks indiviide, kes on väljaspool gruppi. Grupi liikmed teevad omavahelised sarnasused ja sise- ning välisgrupi erinevused liialdatult suureks. (Samas, 112)

Autor jätkab, sõnades, et ühiskond on struktureeritud kategooriliselt ja organiseeritud võimu ning ressursside ebavõrdsuse poolt. Tõlkides sotsiaalsed kategooriad tähendust omavatesse võrdlusgruppidesse, loob või mõjutab 'sotsiaalne struktuur' individuaalset käitumist. Sotsiaalsete kategooriate tõlkimisel tähendust omavatesse võrdlusgruppidesse hakkabki sotsiaalne struktuur mõjutama või suisa looma individuaalset käitumist. Sotsiaalse identiteedi teooria keskendub protsessile, mille käigus kategooriatest saavad grupid, pöörates peamise rõhu grupisisestele protsessidele. Sotsiaalne kategoriseerimine genereerib sotsiaalset identiteeti, mis omakorda produtseerib sotsiaalset võrdlemist, mis omakorda produtseerib positiivset või negatiivset enesehindamist. Universaalsed, liigispetsiifilised protsessid, mis on vahendajaks sotsiaalsete kategooriate ja individuaalse käitumise vahel: kognitiivne lihtsustamine, võrdlus ja hindamine ning positiivse enesehinnangu otsing. Mainitud protsessid ongi need, mille tõttu grupid eksisteerivad. (Samas)

Grupid eristavad end teistest gruppidest ja diskrimineerivad teisi gruppe, et propageerida enda positiivset sotsiaalset hinnangut ning kollektiivset enesehinnangut. Indiviidid ja grupid, kelle sotsiaalne identiteet rahulda neid, otsivad pidevalt võimalusi positiivse identifikatsiooni taastamiseks või omandamiseks, näiteks läbi mobiilsuse, assimilatsiooni, loomingulisuse või konkurentsi. Enesekategoriseerimise teooria asetab rõhu universaalsetele psühholoogilistele protsessidele, mis loovad gruppide ühisuse. Rõhutates sisemise-välise eristust, iseenda kategoriseetumist grupi liikmena ehk stereotüüpide. Sisemise-välise eristuse ning iseenda kategoriseerimise grupi liikmena rõhutamine loob ühtekuuluvustunde grupi liikmete vahel ja samuti atraktiivsuse või lugupidamise. Kasutades stereotüüpilisi kategooriaid enda defineerimiseks, võimaldavad indiviidid eksisteerida inimeste kollektiivsel elul. Indiviidid kategoriseerivad iseennast erinevalt vastavalt kontekstile

ja asjaoludele, millele nad vastu parasjagu vastu vaatavad. (Samas) Jenkins viitab Tajfelile, kes avastas sotsioloogilise eksperimendi käigus, et asetades invidiidid tähendusetutesse gruppidesse teadlaste poolt, hakkasid grupi liikmed diskrimineerima eksperimentaalset välisgruppi, kuigi see ei toonud neile mingisugust kasu ega kahju. (Samas, 114)

Ellemers, Spears ja Doosje toovad välja pühendumuse tasandid. Vähese pühendumusega liikmete jaoks võib gruppi kuulumine olla mõneti ähvardav, aga samas suure pühendumusega liikmete jaoks võib grupist või kategooriast väljajätmise võimalus olla suureks ohuallikaks. (Ellemers, Spears, Doosje 2002: 167). Kui grupi identiteet ei ole veel selge, aga on märgatav pühendumus tekkivale identiteedile, võib tekkida hetk, kus üritatakse luua eristuv identiteet tehes vahet ja eristades gruppi välisgruppidest võrdlevas kontekstis. Eesmärgiks ei ole siinpuhul mitte välismaailma selgeks tegemine, vaid grupi minatunde defineerimine erinevana teistest gruppidest. (Samas, 169). Seega mulle tundub, et autorite arvates võib pühendumus mingisugusele kollektiivsele identiteedile põhimõtteliselt eksisteerida enne grupi loomist ning juba loomisprotsessi alguses on olulisel kohal eelkõige eristumine teistest olulistest gruppidest.

Ellemers, Spears ja Doosje on arvamisel, et vähese grupipühendumuse puhul eelistavad liikmed, et neid vaadeldaks pigem erinevate invidiididena, kui grupina. Selle tulemusel hakkavad liikmed, kes tunnevad, et neid kategoriseeritakse taju tasandil valesti, rõhutama grupisiseseid erinevusi. Kui kategorisatsioon on mingisuguse käesoleva olukorra jaoks ebasobiv, eelistavad grupi liikmed end tajuda pigem individuaalselt eristatavate tunnuste alusel, mis ei pruugi olla omased grupile. Autorid viitavad Ellemersi varasemasele uurimusele, mille kohaselt organisatsioonides kõrgetel positsioonidel olevad naised toovad esile enesekirjeldustes eelkõige omadused, mis on olulised nende töö vaatevinklist (näiteks konkureeriv, ambitsioonikas jne), aga viivad nad eemale nende soo kategooriast. (Samas, 171)

Ellemersi, Spearsi ja Doosje hinnangul võib olukord, kus invidiid tunnetab ohtu tema minale mingisugusesse kategooriasse asetamise tõttu, kaasa tuua reaktsiooni, mille käigus üritab invidiid tajuliste, afektiivsete ja käitumuslike vastustega enda identiteeti või alternatiivseid identiteete kindlustada. Soovimatus kindlasse kategooriasse kategoriseeritud saada ei tähista tingimata vastumeelsust igasugusele kategoriseerimisele. (Samas, 172) Seega,

kui grupele on suunatud mingisugune oht ning indiviidil on madal pühendumuse tasand, võib ta ohuolukorras hakata pöörama tähelepanu oma teistele identiteetidele.

Ellemers, Spears ja Doosje ütlevad aga, et juhul, kui indiviidid on suure pühendumusega ning neid ähvardab oht grupist välja jääda, võivad nad hakata esile tooma oma kuuluvust taju tasandil, näiteks homogeensuse esiletoomisega. Grupist väljajätmise võimalus on neile afektiivsel tasandil negatiivne, seega vastavad nad sellele käitumuslikul tasandil ühtekuuluvuse rõhutamisega, mille üheks näiteks võib olla grupisisene kallutatus. (Samas, 174) Hirmust väljajätmise ees nõustutakse grupi väärtustega ning muudetakse enda identiteeti mõnevõrra ja ohu korral lähtutakse grupi arvamusest ning eelistatakse kaasliikmete hinnanguid.

Ellemers, Spears ja Doosje jätkavad, väites, et grupi tasandilt ähvardav oht koos tugeva pühendumusega viivad tulemuseni, kus tajumuslikud, afektiivsed ja käitumuslikud reaktsioonid on suunatud grupi enesekehtestamisele väärtuse või eristumise kontekstis. See võib omakorda viia aga enesestereotüüpiseerimiseni, grupisisese lojaalsuse väljendamiseni ja valmisolekuni kollektiivselt tegutsemiseks. Soov selge grupisisese eristuse järele võib paradoksaalselt viia suure pühendumusega liikmete puhul negatiivsete omaduste või käitumismaneeride kultiveerimiseni, aga seda siiski vaid seni, kuni need rõhutavad grupi omapärast identiteeti. (Samas, 178)

1.3 Jalgpallifännluse uurimused akadeemilise žanrina

Spordisotsioloog Alan Tomlinson on kirjutanud raamatus *Sport and modern social theorists*, et Pierre Bourdieu arvates ühendavad kõik tüüpiliselt populaarsed spordialad, nagu jalgpall, rägbi, maadlus ja poks endas kõik omadused, mis dominantset klassi eemale peletavad. Mainitud alade pealtvaatajate sotsiaalne koosseis rõhutab alade „tavalisust“ ning väärtused ja voodused, mida antud aladel nõutakse, nagu tugevus, vastupidavus, eneseohverdis, kuulekus ja alluvus kollektiivsele distsipliinile, on vastumeelsed kodanlusele. Klassivahed ilmnevad ka vaatajaskonnas. Domineeriv klass vaatab vähem sporti, kui teised klassid ja keskendub tennisele, rägibile ja suusatamisele. (Tomlinson 2004: 165)

Worcesteri Ülikooli sotsioloogid Gyozo Molnar ja Adam Benkwitz uurivad oma artiklis *Interpreting and exploring football fan rivalries: an overview* ülevaatlilikult jalgpallifännide omavaheliste vastasseisude olemust. Molnar ja Benkwitz üritavad leida jalgpallifännide vastasseisude kohta fänluses kui žanris. Autorid väidavad, viidates sotsioloogidele Brian Longhurstile ja Nicholas Abercrombiele, et akadeemiline fänluse žanr hõlmab enda alla suure hulga kirjandust ja fännide huvialasid, millel on märkimisväärne mõju näiteks filminduses, televisioonis, ulmežanris ja muusikas. Fänlusest kõnelevat kirjandust iseloomustavad Molnari ja Benkwitzi sõnul kaks põhilist omadust.

Esiteks fännide kaitse nende häbimärgistamise (näiteks „hulludeks fanaatikuteks“ nimetamise läbi) vastu ning soov purustada kujutelma, et fänlus on viis kompenseerimaks mingisugust teatavat isikliku iseseisvuse puudumist, kommuuni puudumist, ebatäielikku identiteeti või võimu ja tunnustuse puudumist. Viidates taas Longhurstile ja Abercrombiele, ütlevad autorid, et negatiivne suhtumine fännidesse võib tuleneda varajastest uurimustest, mis keskendusid peamiselt erakordsetele, silmapaistvatele fännidele, kelle puhul märgati kinnisideedest lähtuvat või isegi hüsteerilist käitumist. Longhurst ja Abercrombie olevat ka väitnud, et kunagistes ajakirjanduslikes väljaannetes võis näha mõtteviisi, mille kohaselt oli jalgpallifänniks olemisel „midagi viga.“

Teiseks peamiseks omaduseks oleks katkestus elitaarses nägemuses kultuurist, mis viis populaarkultuuri realistlikuma kontseptsiooni loomiseni fännikirjanduses, mis kritiseerib elitaarset nägemust kõrg- ja alamkultuurist ning järgib põhimõtet, mille kohaselt on tavainimeste sümboolsed ja praktilised kogemused tähtsad, väärtustatud ning neid peaks sellistena sotsioloogiliselt analüüsima. Kuna lõpuks on aga osutatud ka fookus massikultuurivormidele, on spordifänlus ning sealhulgas jalgpallifänlus esile kerkinud omaette akadeemilise žanrina üleüldises fänluseuurimuste uurimisväljas. (Molnar, Benkwitz 2012: 480)

Briti kultuuriuurija Chris Stone'i sõnul pöörati pöhirõhk enne 1990ndaid aastaid jalgpallifänlust uurides huliganismile ning alles pärast Taylori aruannet hakati pöörama ka akadeemilises maailmas tähelepanu laiemalt identiteedi väljendamismeetoditele jalgpallifänluses ning „tavafännide“ jalgpallikogemusele. Tavafännide igapäevakogemustele tähelepanu pööramine on võimaldanud uurida fännide jalgpallikogemuse tahke, mis varem

varju jäid, näiteks fännirivaliteedid. (Stone 2007: 170) Hoolimata suunamuutusest on Molnaril ja Benkwitzil tunne, et fännivastasseisude fenomeni käsitletakse tihtipeale ainult pealiskaudselt ning öeldakse, et rivaliteet eksisteerib, aga ei üritata seda süvitsi uurida. Molnari ja Benkwitzi hinnangul on rivaliteedid aga pea kõikide jalgpalli subkultuuride lahutamatu osa. (Molnar, Benkwitz 2012: 481)

1.4 Jalgpallifännluse olemus

Leedsi Ülikooli professor Dave Russell kirjutab oma artiklis '*A reporter trying to reach to the heart of what football is*'. *Arthur Hopcraft's The Football Man.*, et Britannias ei ole jalgpall lihtsalt spordiala, mis inimestele meeldib, nagu näiteks kriket, tennis või pikamaajooks, vaid on justkui inimestele sisemiselt omane. Ta ütleb, et jalgpall on ehitatud linnaelu psüühikasse ning on näiteks lastele samavõrd tavaline nähtus, nagu onude olemasolu või kool. Mitte ükski mängija, treener, juhataja või fänn, kes jalgpalli mõistab, ei ütle kunagi välja mõttetuks peetavat mõtet: „See on ainult mäng.“ Dave Russell kirjutab, et jalgpall ei ole olnud „ainult mäng“ juba vähemalt kaheksakümmend aastat (artikkel pärineb aastast 2010) ehk alates hetkest, mil töölisklass nägi selles pääseteed tööorjusest ja kuulutas jalgpallimängu enda omaks. Russell tsiteerib ka Arthur Hopcrafti, kelle sõnul ehitati staadionid tööstuspiirkondade labürintlikesse rajoonidesse tehaste ja töötajate majade vahele, täpselt sinna, kus töölised elasid. Laupäevasest jalgpallimatšist sai midagi enamat, kui lihtsalt meelelahutuslik kõrvalepõige igapäevasest tööelust, sest tihtipeale ei olnud inimestel tööd, millest puhkust otsida. Jalgpallimatšile minekut tajuti kui põgenemist tumedast lootusetusetundest võitlusesse, mis annab toetajale võimaluse oma identiteeti positiivsemaks muuta. Võitu käsitleti kui isiklikku edu ja kaotust kui hoopis elult. Russell lisab, et jalgpall ei olnud niivõrd oopium rahvale, kui pigem lipp, mis vinnati vastu väravat riivistavale kubjasele ja kohtutäituritega relvastunud maaomanikule. (Russell 2010: 683) Seega võib väita, et töölisklass tajus jalgpalli kui võimalust astuda vastu oma ikestajatele ehk neile, kelle suhtes oldi kõige vastumeelsemalt meelestatud ning kellele end kõige tugevamalt vastandati.

Spordisotsioloog Tony Blackshaw kirjutab artiklis *Contemporary community theory and football*, et jalgpalli kontekstis eksisteerib kogukond alati oma mineviku najal, elatub möödunust. Enamik jalgpallifänne teab optimistlikku lugu „rahva mängu“ kuldajast, mil töölisklassi kogukonnad pesitsesid ridaelamutänavatel ning kohalikud identiteedi ja millessegi kuulumise kultuurid olid ehitatud punasest tellisest ja mördist, nagu ka katedraalid, milledes nad oma kohalikke klubisid kummardasid. (Blackshaw 2008: 326) Siinpuhul tuleks ära märkida, et autor tõmbab seose religiooni ja jalgpallifänluse vahel, mida saaks mõneti kultuurinähtustena võrrelda.

Blackshaw sõnul teab enamik jalgpallifänne ka pessimistlikumat versiooni kogukonnast, millel ei ole tingimata seost minevikuga. See lugu põhineb vastastikusel identifikatsioonil ning tunnistab, et jalgpallifännid on alati üritanud enda ühtsust väljendada vastandudes mingisugusele oletatavasti ohtlikule võõrale. Selle võõra teotamine ja mõnitamine ühendab vastanduva klubi toetajad. Autor väidab, et jalgpall on alati olnud võimalus väljendada eelarvamust ja ülemäärast emotsionaalsust, mida on võimalik näha võikates rivaliteetides, kus klubide fännid määratlevad end pannes vastu oma suurimatele rivaalidele ning need tunded puhkevad õide iga kord, kui suurimatele rivaalidele „ära tehakse.“ Põhimõtteliselt saavutatakse eesmärk siis, kui võidetakse vastast, ilma kellela isegi ei eksisteerita, seega on see autori sõnul selline kogukonnatunne, mis põhineb ja eksisteerib vaid mitmepoolse viha najal. (Samas)

1.5 Jalgpallistaadion ruumina

Umberto Eco on oma raamatus „Reis hüperreaalsusesse“ kirjutanud, et on üks asi, mida erinevad rahutused või protestiliikumised ei või endale lubada ning selleks on jalgpalliväljaku hõivamine mängupäeval (ta ütleb küll pühapäeval, aga täpsem oleks vast öelda mängupäeval, sest enam ammu ei peeta kõiki mängu pühapäevasel päeval). Eco sõnab, et kui keegi otsustaks hõivata jalgpallistaadioni, ei hakkaks mitte keegi seda õigustama ning nimetab jalgpallistaadionit kollektiivse tundlikkuse hellaks piirkonnaks, mida keegi ei luba puudutada. (Eco 1997: 219-220)

Bruneli Ülikooli spordisotsioloog Gary Armstrong ja Loughborough Ülikooli sotsioloog Richard Giulianotti kirjutavad artiklis *Avenues of contestation, football hooligans running and ruling urban spaces*, et kõneldes jalgpallistaadionitest kui sotsioloogilistest ja ajaloolistest ruumidest, tuleb esmalt välja tuua neli omavahel seotud iseloomujoont, mida jalgpallistaadionid kannavad. Esiteks on jalgpalliklubi toetajate jaoks staadion justkui fännide toposiilia fookuseks, sest võimaldab inimestel luua afektiivseid sidemeid oma ümbruskonnaga moel, mis seob tunde kohaga. Jalgpalliklubi toetajate jaoks on jalgpallistaadion kohaliku identiteedi embleem ning ikoon kohaliku kogukonna jaoks, kust klubi oma toetajad saab. See võimaldab kogukonna ühtsust esitada läbi klubi värvide, lippude, rinnamärkide (ehk klubi embleem mängusärgi vasakul rinnal) ja teiste tähendust omavate motiivide kogumise. (Giulianotti, Armstrong 2002: 213)

Teiseks on jalgpallistaadionit 19. sajandi lõpust saadik peetud peamiselt tööliklassi meeste lokaaliks. Traditsiooniliselt on jalgpalliklubid olnud lahutamatult seotud kohaliku meeskogukonnaga, kes on eelkõige pärit tööliklassist. Olulist rolli on alati mänginud ka staadioni ümbruses asuvad pubid ja klubid. Erinevate klubide fännide omavahelised kaklused on olnud pikka aega mängudel käiva publiku kogemuse üks tahke ja sellised vaatepildid ei ole alati leidnud publiku poolt täielikku hukkamõistu. Armstrong ja Giulianotti väidavad, et eksisteerib mingisugune kogukondlik, kommunitaarne tunnetus osalusdemokraatiast, mis loob tugeva seose klubi ja fännide vahel, kuigi toetajatel pole tegelikult erilist võimalust kaasa rääkida toetatava klubi ja seda esindava meeskonna asjaajamistes, olgugi, et nad identifitseerivad end antud klubi järgi. Viimastel aastatel (autorid peavad silmas 90ndate teist poolt) on staadionitel aga vähenenud sidemed selliste suhteliselt võimetute tööliklassi identiteedivormidega. Sellistele protsessidele on kõvasti kaasa aidanud jalgpalli materialiseerumine ja patsifitseerimine läbi kõrgemate piletihindade, uute seaduste ja fännide käitumise kontrollimiseks loodud uute korrapidamismeetoditega. Jalgpalliga seotud ruumid on ümber kujundatud nii, et korraldajatel oleks fännide üle täielik järelevalve. (Samas, 213-214)

Kolmandaks toovad Armstrong ja Giulianotti välja, et jalgpallistaadionile mängule saabumine on justkui saabumine lokaali, kus on lubatud „kontrollitud keskkonnas emotsioonid kontrolli alt välja lasta“. Staadionitel on toetajatel õigus karjuda, tantsida, ropul

moel žestikuleerida ja sõimata, mis on teistes ruumides enamjaolt keelatud. Jalgpallist tulenev kirmineb endasse kõik, sealhulgas ka taktitunde ja terve mõistuse. (Samas, 214).

Neljandaks kirjutavad autorid, et staadion on ka koht kapitali kogumiseks ja laialijagamiseks sotsiaalsel ja ruumilisel tasandil. Jalgpallifännluse tekkimisest alates on publik alati peegeldanud sotsiaalset piiritlemist. Traditsiooniliselt on staadionitel näha olnud ka sotsiaalset stratifikatsiooni. Keskklassi esindajad on alati paigutatud istekohtadele, mängu ja sotsiaalsed redelid loonud käsitöölised on nende all paiknevatel terrassidel ning tööliklassid on paigutatud staadioni otsadesse, kust nende mõirged üle staadioni kajavad. Selline astmestik on jalgpallistaadionitel endiselt näha, aga 1990 Tayloriga aruande järgselt on jalgpallistaadionite arhitektuur muutunud. Käsku kaotada staadionitel seisukohad võidakse reklaamida kui traditsiooniliste fännirajatiste moderniseerimist, aga samas võimaldab see ka muuta võimude vahetorda, soosides politseid, jalgpallivõime, staadionite korrapidajaid ja ärihuvisid, mis teeb afektiivse tribüünikultuuri marginaalseks ja eelistab pigem rahumeelsemaid ja rikkamaid tarbijaid. (Samas)

Armstrongi ja Giulianotti arvates kujutas kunagi toetajate ruumiline asetus laiemalt sotsioökonomilist astmestikku ja suhtumisi, aga tänapäeval üritatakse ära kasutada ja rekonstrueerida soodsaid hierarhiaid rahalisel alusel. Varasemalt võimaldas kindel töökoht teatud vähemusel omandada garanteeritud sissepääsuõigus hooajapileti omistamise või jalgpalliklubi fänniklubi liikmesuse kaudu. Tänapäeval on paljudel suurklubidel aga ootejärjekorrad tulevastele hooajapileti omanikele, mistõttu saab tänapäeva toetaja oma sissepääsu garanteerida vaid liitudes mõne investeeringuskeemiga, mis põhineb fännluse astmetel. Isiklikku investeerimist klubisse ei mõõdetata enam emotsionaalsel tasandil ega sümboliseerita klubi värvide või motiivide kandmisega, vaid rahalisel tasandil ja seda realiseeritakse näiteks klubi võlakirjade ostmisega. (Samas, 215)

Armstrong ja Giulianotti kirjutavad ka, et enamasti keskenduvad suurimad vastasseisud klubide vahel naaberklubide omavahelisele vaenutsemisele. Linnasisestest vastasseisudest tekivad lõppematud vaidluste ja solvangute rituaalid, mida väljendatakse eriti tööks mõeldud ruumides. Nad loovad ka hulga kontrapunktuaalseid identiteete üksteise jalgpalliklubi ümber, millest tulenevalt sümboliseerivad rivaalid vastanduvaid väärtusi ja tõlgendusi linnakeskkonnas: rikkad vaeste vastu, vasakpoolsed parempoolsete vastu, äärelinlased

kesklinlaste vastu, etnilised vähemused ja etnilise enamiku vastu jne. Minevikus määras klubi väärtused ja klubi fännide demograafia peamiselt staadioni ja klubi peakontori asukoht. Tänapäeval on aga olukord keerulisem, sest seos sünnikoha, lapsepõlve ja teatud klubi fännluse vahel ei ole enam niivõrd kindel. Ruumi panus fänni identiteedile on muutunud, sellele on lisandunud teatavad normatiivsed, metafoorilised tähendused mingisuguse klubi või linna staatuse tajutava endo- või eksogeensuse suhtes. Neid ruumilisi erinevuseid, mis on ühest küljest varasemast rohkem varjatud, aga samas teisalt paljuski artikuleeritumad ja otsustavamad, tõlgendatakse tihti peale kui „traditsiooni“ ja „modernsuse“ vastasseisu. Autorid toovad näiteks Glasgow Rangersi, Edinburghi Heartsi ja Genoa Sampdoria, mida peetakse „modernsuse“ esindajateks ja mis sellisena seisavad vastu vastavalt Glasgow Celticule, Edinburghi Hibernianile ja Genoa nime kandvale võistkonnale samanimelisest linnast, kes esindavad „traditsioone.“ Sellised muutused jalgpallifännluses ei ole siiski osavõtvat vastasseisu eriti vähendanud, sest siiski, kui ükskord truudust mingisugusele klubile vannutakse, siis on selle vahetamine välistatud. Samas tõdevad autorid, et esmane valik ühe või teise toetatava klubi suhtes võib sõltuda mitmetest sotsiaalsetest faktoritest, näiteks pere- või sõprussuhted, tarbijakogemused või lihtsalt õnnelik juhus. (Samas, 228)

II IDENTITEET JA JALGPALL

2.1. Jalgpallifännlus identiteedina

Israeli sotsioloog Amir Ben Porat väidab oma artiklis *Football fandom: a bounded identification*, et kahekümnenda sajandi õpetlased arvavad, et identiteedi sotsioökonomilised ja kultuurilised kontekstid on kadumas ning globalisatsioon juurib välja kapitali, inimesed ja sümbolid ning astub üle rahvuspiiride. Seeläbi lagundab ta kollektiivse modernse solidaarsuse alused. Selline lagundamisprotsess mõjutab ka individuaalset subjekti, kes ei saa enam terveks oma eluks toetuda ühele kindlale identiteediankrule. Väidetavalt peab postmodernne subjekt korduvalt ja surmani oma identiteeti rekonstrueerima. Ben Porat viitab Bourdieule ning väidab, et subjektide habitus ei ole enam kindel ja tagatud, vaid fragmentaarne ja etteaimamatu. Ka Ben Porat on arvamusel, et identiteedi tulevikuks võib olla fragmenteerunud, voolav identiteet. (Samas, 277-290)

Identiteedi juured on Ben Porati sõnul „ajalooliste võimaluste maailmas“ ning just see annab võimalused identiteedi konstrueerimiseks, sest pakub teatud vabaduse valida teatud elemendid esindamaks oma (sotsiaalse) identiteedi profiili. Ta on arvamusel, et jalgpallifännlus on üks selline võimalus paljude inimeste jaoks. Tänu oma unikaalsetele omadustele võimaldab jalgpallifännlus pakkuda subjektidele stabiilse ja jätkuva identiteedielemendi, seistes sellisena vastu „identiteedi lõpu“ teesile. (Samas, 278)

Ben Porat lähtub mõttest, et subjekti ega kollektiivi ei eksisteeriks identiteedita. Kogemust kasutades suhtleb inimene maailmaga, teeb valikuid, imab endasse ja hoiab alles vajaliku. Seeläbi organiseerib indiviid läbi kogemuse oma kokkupuuted (või suhted) maailmaga. Ben Porat ütleb, et kogemus on kolme erineva tasandi, mis ühendavad subjekti sotsiokultuurilise ümbrusega, summa: emotsionaalne tasand, kognitiivne tasand ja sümboolne tasand. Subjekti identiteet peegeldab seega, Ben Porati järgi, tema tundeid, tema nägemust

ümbruskonna teatud komponentidest ja tema tundeid identiteedi tähendusest. Subjekt aktiveerib need kolm tasandit ehk tunnetab, märkab ja tõlgendab oma sotsiokultuurilise situatsiooni piires. (Samas, 279 – 280)

Ben Porati sõnul kirjeldab asjakohane kirjandus jalgpallifänni kui kedagi, kelle pühendumus mingisugusele kindlale klubile mängib dominantset rolli tema elus. Jalgpallifännlus on alaline osa fänni identiteediprofiilist ning võistleb võimekalt ja tavaliselt ka võidukalt profiili teiste komponentidega. Antud domineeriv roll on tihti esiletoodud ja seda seatakse pidevalt kahtluse alla, näiteks katalaanidest Barcelona fännid, katoliiklastest Glasgow Celticu fännid või palestiinlastest Bnei Sakhnini fännid Iisraelis. Jalgpalli seostatakse ka soo ja klassiga, kuigi üha rohkem naisi mängib jalgpalli ja tuleb ka tribüünidele toetama. Sellegipoolest domineerivad jalgpallifännluses siiski mehed. Pärast Esimest maailmasõda oli jalgpall just tööliklassi meeste spordialaks üle maailma ning viimasel ajal on palju keskklassi inimesi jalgpallifännlusesse lisandunud, aga peamiselt on see Ben Porati arvates kindla klassi ja soo mäng. (Samas, 280)

Ben Porat viitab Giulianottile ning väidab, et jalgpallifänni kategooria on sajandivahetusel mitmekesistunud. Ben Porati sõnul on keskklassi sissevool ja jalgpalli kommertsialiseerumine ümber kujundanud jalgpallifännluse moe ja intensiivsuse, alates nn. tugitoolitoetajatest (*flaneur*), kes on seega pigem vähem klubiga identifitseeriv fänn, kuni kõige rohkem pühendunud fännitüübile, kelle jaoks on fännlus kõikeühendav kogemus. Traditsionaalselt kõige pühendunud fänn käitub lähtudes arvamusest, justkui ta omaks klubi ja mängu ning käitub vastavalt, käies igal oma klubi mängul ja ka kogu tema igapäevane ja iganädalane päevakord tiirleb ümber toetatava jalgpalliklubi. Kuna jalgpall on tema elu keskmes, mõjutab see ka kõiki tema suhteid, kaasaarvatud suhteid pere, sõprade ja töökohaga seoses. Ta vaatab sporti televisioonist ja Internetist ning loeb kindlasti ajalehe spordirubriiki. Traditsiooniline fänn defineerib tihti oma suurt ühtsustunnet (mida võib Ben Porati arust suisa nimetada „vabatahtlikuks orjastamiseks) klubiga kui oma iseloomu lahutamatu osa. Intervjuud andes kasutab ta pidevalt endale viidates sõna „meie“. Ben Porat viitab Sandvossile, väites, et kasutades kategoriseerivat sõna „meie“, artikuleerivad fännid nägemust endast ning fännide „primaarseks viidatavaks teiseks“ on jalgpalliklubi, mis seeläbi on ka kriitilise tähtsusega element tema identiteediprofiilis. (Samas)

Ben Porat viitab taas Sandvossile, kirjutades, et peamiselt on jalgpallifännlus see, mis loob identiteeti. Sellise identiteedi puhul on subjekt ehk fänn oma positsioonist kategoorias teadlik, seega jalgpallifännlus põhineb identiteedi duaalsusel ja eneserefleksioonil. Ben Porat väidab, et traditsioonilise fänni jaoks on jalgpall eluviis ehk Bourdieu kontseptsiooni järgi tema habitus. Aga erinevalt Bourdieu arvamuselt, ütleb Ben Porat, on jalgpallifänn täiesti teadlik uskumustest ja hoiakutest, mis käivad kaasas jalgpallifännluse habitusega. Ta on ka teadlik fännluse erinevatest tasemetest ning potentsiaalsest koormusest, mida antud habitus endas kannab ehk potentsiaalsest konfliktist, mis võib tekkida, kuna ta tahab samaaegselt olla lojaalne klubile ja ka oma olulistele teistele (*significant others*), näiteks perekonnale. Ta teab, et see habitus artikuleerib isikliku ja kollektiivi ehk „meie“, millesse ta on vabatahtlikult sisendanud dominantse osa oma identiteedist. Viitab Aberystwythi ülikooli professorile Matt Hillsile, kelle järgi on jalgpallifännlus hea näide mõttest, et isiklik on kultuuriline. Ben Porati arvates loob kultuur isikliku kolmetasandilise identiteedivormina ning need tasandid on emotsionaalne, kognitiivne ja sümbolistlik. (Samas)

Siinpuhul tuleks välja tuua ka briti kultuuriuuriija Chris Stone'i mõtted, kes kirjutab oma artiklis *The role of football in everyday life*, et peamiselt jäädvustatakse, väljendatakse ja kogetakse jalgpallikultuuri siiski igapäevaelus. Stone'i hinnangul on võistkondade esitused ja tulemused olulised, aga ei ole primaarseks aspektiks eneseidentiteeti, kuuluvust ja indiviididevahelisi suhteid loovas jalgpallikultuuris. Stone'i arvates algatatakse, tugevdatakse ja vaidlustatakse jalgpalliga seotud identiteeti just igapäevaelus. (Stone 2007: 170). Ta ütleb, et jalgpalli kultuurilised mõjud on kõige läbivamad igapäevaelu tasandil, kus nad väljenduvad läbi vestluste, meedia, riietuse, enesetunnetuse ja inimestevaheliste suhete, mis võivad aset leida nii kodus, pubis, kui ka bussis. Stone toob välja kaks dimensiooni, millele peaks keskenduma jalgpalli igapäeva osana uuriv uurimus. Esimene hoomab endas peeneid viise, mille kaudu jalgpall on seotud arvukate väikeste juhtumistega, mis igapäevaselt aset leiavad. Teine dimensioon oleks suhe jalgpalli erinevate interpretatsioonide vahel, mis vaidlustavad ja samas ka jäädvustavad dominantseid diskursuseid kaasaegses jalgpallikultuuris, sest neid mõistetakse ja neile antakse tähendus igapäevaelu tegevuste käigus. Stone'i sõnul on neid dimensioone omavahel siduvateks jõududeks erinevad viisid, millega jalgpalli konstrueeritakse ja tarbitakse igapäevaselt mingisuguse minatunde, millessegi kuulumise ja

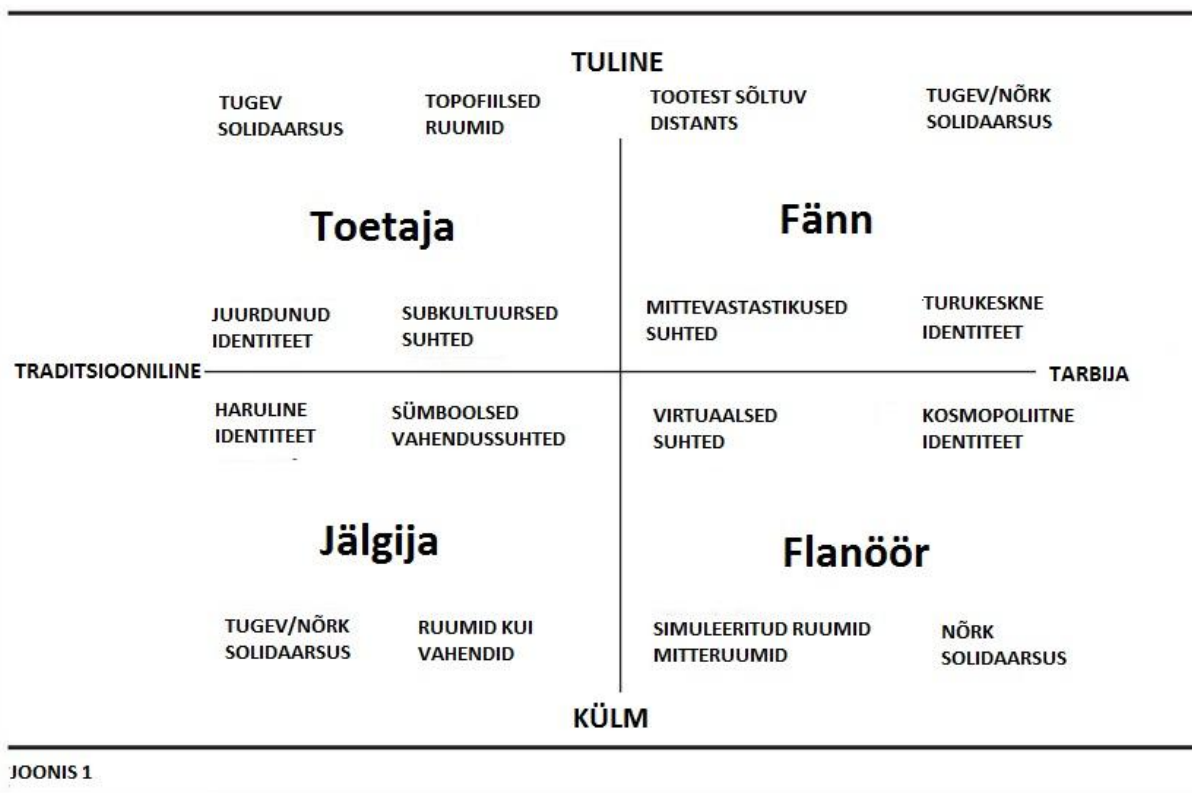
autoriteedi kehtestamiseks inimeste igapäevaelude mustrites. Stone lisab, et jalgpallimatši sündmus ise on teatud regulaarsuse füüsiline manifestatsioon, mis toidab jätkuvat identiteediloo protsessi sündmusega seotud inimeste igapäevaeludes. (Samas: 171).

Stone'i sõnul on jalgpall oluliseks elemendiks paljude inimeste igapäevaelu struktureerimises, pakkudes inimestele sidusa enesetaju ja võimaluse millessegi kuuluda. Stone arvab, et teised peamised igapäevaelu organiseerimisprotsessid on muutumas kehtetuteks, mistõttu klammerduvad inimesed jalgpalli külge lootuses, et see annab mõtte nende üha enam fragmenteerunud eludele. Autor lisab, et see jätab inimesed klammerduma ühe diskursiivselt defineeritud kultuuriprodukti külge, millele omakorda avaldatakse pidevalt survet progressiivsete sotsiaalsete jõudude poolt (Stone 2007: 175).

Stone ütleb, et jalgpallikultuur ei ole kunagi olnud staatiline nähtus, sest toetusviisid ja nende struktuuriline, aga ka mitteametlik organiseeritus on olnud pidevas muutumises vastavalt sotsiaal-ajaloolistele mõjutustele. Viidates prantsuse sotsioloogile Michel Maffesolile kõneleb Stone ka neohõimudest, väites, et need töötavad eelkõige olevikku pühitsedes ja tulevik jäetakse tagaplaanile. Ei looda mingisugust projekti tuleviku jaoks ja rõhuasetus on oleviku ülistamisel. Autorite sõnul on neohõimud seega pidevas metamorfoosis ja seetõttu ei ole ka liikmed eksklusiivsed, sest liiguvad ühest hõimust teise ning võivad olla mitmes grupis samaaegselt. Viidates taas Maffesolile sõnab Stone, et sellise olukorra teeb võimalikuks tõsiasi, et lähedus ei põhine lineaarsel arusaamal ruumilisusest, vaid sellel, mida prantsuse geograaf ja filosoof Augustin Berque on nimetanud „areolaarseks ruumiks.“ Sellise läheduse defineerib ruum, mis laieneb minast ja on seega alati suhteliselt piiratud või kohalik, kuigi võrgustik võib olla füüsilisel tasandil ulatuslik. (Stone 2007: 181) Antud mõtteid võib jalgpalli kontekstis tõlgendada erinevalt. Ühest küljest tundub, et mõnes mõttes töötab jalgpallifännlus justkui neohõimude vastu, sest üldiselt ei peeta mitmesse fännigruppi kuulumist aktsepteeritavaks ja isegi mitmele klubile poole hoidmise puhul on tavaliselt tegu klubidega, kes omavahel üldiselt ei kohtu.

2.2. Pealtvaatajate identiteeditüüpide taksonoomia

Richard Giulianotti toob oma artiklis *Supporters, followers, fans and flaneurs: a taxonomy of spectator identities in football* välja neli erinevat pealtvaatajatüüpi ehk identiteeti jalgpallifännluses: toetajad, jälgijad, fännid ja flanöörid. (Giulianotti 2002: 26) Giulianotti sõnul on nelja pealtvaatajakategooria aluseks kaks binaarset opositsiooni: tuline-külm ja traditsiooniline-tarbija, mistõttu saab nad asetada nelja sektorisse, mis on väljendatud alljärgneval joonisel:

Giulianotti järgi on traditsioonilistel pealtvaatajatel pikem, kohalikum ja populaarsem kultuuriline identifikatsioon klubiga, samas kui tarbijatest fännidel on turupõhisem suhe klubiga, mida peegeldab tõsiasi, et klubi toodete tarbimine on nende jaoks kogemuse keskseks osaks. Tuline-külm telg representeerib Giulianotti sõnul erinevaid võimalikke tasemeid, millel

klubi on keskne indiviidi eneseformatsiooni projektis. Tulised/kuumad lojaalsuse vormid rõhutavad tugevaid klubiga siduvaid identifikatsiooni- ja solidaarsusvorme ning külmad vormid tähistavad vastupidiseid (Giulianotti 2002: 31).

Giulianotti defineerib **toetaja** kui traditsioonilise tulise pealtvaataja, kellel on pikaajaline isiklik ja emotsionaalne investeering klubisse. Suhet võib sotsioloogi sõnul täiendada turukesksete investeeringutega, näiteks ostes klubi aktsiaid. Autor jätkab, väites, et klubi kõikides vormides toetamist peetakse kohustuslikuks, sest indiviidi suhe klubiga on võrreldav näiteks pere- või sõprussuhetega. Kuigi mängijad muutuvad, peetakse staadionit alati „koduks“ ja toetusest lahtiütlemine või rivaali toetajaks minemine on võimatu, sest traditsiooniliselt on toetajad klubiga justkui kultuurilise lepinguga seotud. Klubi on ümberkaudse kogukonna, kust ta saab enamiku oma toetajate tuumikust, embleemiks.

Giulianotti arvab ka, et klubide sotsiaalne ja kultuuriline mõju on kohalike toetajate jaoks olulisem, kui klubi ebastabiilne majanduslik mõju. Giulianotti jätkab, väites, et klubi saab vaadelda kui ümberkaudse kogukonna tootemlikku representatsiooni ning seetõttu ülistavad toetajad mängupäeval erinevate rituaalide (laulud, hüüded jne) koosmõjul tekkiva tseremoonia käigus iseennast. Kehast saab Giulianotti sõnul oluline vahend selliste tuliste ja jäädavate solidaarsusvormide väljendamiseks. Paljud lasevad enda kehadele tätoveerida klubi vapid, klubi värve kantakse aastaringselt ning mängude ajal ühendab toetajaskond käed, jalad ja kehad, mis liiguvad ühendatult osana erinevatest toetuslauludest ja –hüüetest. (Giulianotti 2002: 33)

Traditsiooniline külm pealtvaataja on Giulianotti terminoloogias **jälgija** (*follower*), kes on ühest küljest klubi jälgijad (või isegi järgijad), aga on samas ka mängijate, peatreenerite ja teiste jalgpalliinimeste jälgijad. Jälgijat ei defineeri Giulianotti sõnul tema teekond klubi kõrval, vaid hoopis teadlik olemine erinevatest sündmustest ja arengutest, mis teda huvitavates klubides toimuvad. Jälgijal on Giulianotti järgi implitsiitne teadlikkus erinevate klubide või nende klubidega seotud kogukondade identiteetidest või eksplitsiitne huvi nende identiteetide vastu. Giulianotti ütleb ka, et jälgija jõuab sellise identifikaatsiooni läbi asendava osalusvormi, milleks enamjaolt on elektrooniline meedia. Traditsioonilisel külmal jälgijal võib klubi suhtes olla kas õhuke või paks solidaarsusvorm. Õhukese puhul võib teda klubi poole tõmmata näiteks ajalooline side jälgija lemmikklubiga, näiteks juhul, kui üks

klubi ostab teiselt mängijaid või peatreeneri (Giulianotti 2002: 34-35). Siinpuhul saab näiteks tuua kas või Motherwelli Jalgpalliklubi Šotimaal, mille käekäiku jälgivad paljud eestlastest jalgpallihuvilised, sest seal mängis varasemalt Henrik Ojamaa ning hetkel mängib antud klubi eest Henri Anier, kes on mõlemad eestlased.

Tugeva solidaarsuse puhul toob Giulianotti näiteks rahvusluse, mille läbi saab „kujutletud kogukond“ sotsiaalselt realiseeritud. Näitena pakub Giulianotti Saksamaal elavad türklased, kes, juhul, kui mõni Türgi klubi satub Saksamaale mõneks mänguks, lähevad staadionile antud klubi toetama, kuigi muul ajal ei pruugi nad antud klubiga end tuiselt identifitseerida. (Giulianotti 2002: 35)

Giulianotti kasutab kanadalasest antropoloogi Ronald Coheni terminit „haruline identiteet“ (originaalis *nested identity*), kirjeldamaks, kuidas mina üritab integreerida erinevaid poolehoiduobjekte. Ta väidab, et need poolehoidud või seosed klubide või gruppidega ei pruugi olla asetatud mingisugusesse astmelisse püramiidi, vaid võivad olla organiseeritud vägagi keeruliselt ja samas ei pruugigi eksisteerida mingisugust lihtsat viisi selgitamiseks, missugune poolehoid teisest üle on, kui kaks neist omavahel põrkuvad. „Haruline identiteet“ pakub jälgijale hulga erinevaid toetatavaid klubisid ja jalgpallipersoone erinevates olukordades, kindlustamaks, et jälgija huvi jalgpalli vastu säilib ka siis, kui tema lemmikvõistkond ei mängi. Jälgijal ei ole ka niivõrd tugevat sidet klubi staadioni ja vahetu ümbruskonnaga. Jälgijate jaoks on Giulianotti järgi jalgpalliruumid lihtsalt praktilised ressursid, millel on vähe sümboolseid tähendusi ehk justkui lava, millel toetatavad mängijad ja ametnikud esinevad enne, kui edasi liiguvad. Tugeva solidaarsuse puhul võivad jälgijad staadionit ja ümbruskonda austada, aga pigem eemalt, omamata sügavaid isiklikke teadmisi või kogemusi antud ruumist. (Giulianotti 2002: 36)

Giulianotti nimetab tuisest tarbijast poolehoidjat **fänniks**. Fänn on tema sõnul modernne jalgpalliklubi või mõne kindla mängija, eriti mõne kuulsuse, toetaja. Tal tekib teatavas mõttes intiimne suhe või armastus klubi või teatud mängijate suhtes, aga see suhe on ülemäära ühesuunaline. Identifikatsiooni mõttes on fänni suhe tuline, sest ta tunneb tugevalt intiimset suhet ja sel suhtel on võtmeroll antud indiviidi minas. Ta kogeb klubi, selle traditsioone, mängijaid ja kaastoetajaid läbi turukesksete suhete ning tema suhte klubi ja selle

mängijatega teeb autentseks klubiga seotud toodete tarbimine, mistõttu on tarbijasuhe kõige tugevam eelkõige kõige rikkamate klubide seas. (Giulianotti 2002: 36-37)

Giulianotti jätkab, väites, et tuline tarbijast pealtvaataja võib kalduda tugeva või nõrga sotsiaalse solidaarsuse poole. Tugevama puhul on fänni identiteet sarnane toetaja identiteediga, sest tarbimispraktikad on suunatud kollektiivse teadvuse tugevdamiseks ja toetusrituaalide pingestamiseks. Nõrgema sotsiaalse solidaarsuse puhul toimub suhe suuremalt distantsilt ning vahel on näiteks klubi sümbolite või aktsiate ostmise üheks vähestest võimalustest, millega fännid erinevatest maailma paikadest saavad jätkuvalt väljendada oma tugevat poolehoidu mingisugusele kohalikule võistkonnale. Fännid on enamjaolt poliitiliselt passiivsed, tunnevad tugevat kiindumust klubi ja mängijate suhtes ning on ilmselt geograafiliselt eemal klubi kodust, mistõttu meenutavad nad Giulianotti sõnul kuulsate muusikute, näitlejate ja meediapersoonide fänne. (Giulianotti 2002: 37) Giulianotti lisab, et selline suhe on pea alati ühepoolne, sest näiteks mängijad, kui nad ka jagavad autogramme või külastavad haigeid lapsi haiglas, mängivad siiski edasi oma „staari“ rolli ning antud suhe erineb tavalisest näost näkku suhtlemisel põhinevast suhtest. Antud suhe on sõltuv toetatavat mängijat puudutavatest pidevatest ja mitmekesisest meediapoolsetest märguannetest. (Giulianotti 2002: 38)

Külma tarbijast pealtvaatajat nimetab Giulianotti **jalgpalliflanööriks**, kes omistab postmodernse pealtvaataja identiteedi. Ta on Giulianotti järgi pigem kodanlane ja otsib arvukaid jalgpallikogemusi. Flanööril on kauge hoiaku jalgpalliklubide suhtes. Klubi värvide kandmisel on tema jaoks olulisem särgi esteetiline väärtus, kui sügavamad sümboolsed tähendused, mida antud särgil kujutatud embleemid kannavad. Flanööri tõmbab pigem tähistaja ehk särgi värvus, disain, vapp või isegi sponsori logo, kui tähistatav ehk klubi või riigiga kaasas käiv spetsiifiline, juurdunud identiteet. Ta kogeb mängu peamiselt virtuaalsel areenil ehk televisiooni või Interneti vahendusel. Külma tarbija identiteet otsib suhteliselt nõrkasid sotsiaalse solidaarsuse vorme ning seetõttu on flanööri panus kollektiivsesse mõjusse suhteliselt madal. Giulianotti peab külma tarbijat kosmopoliidiks, sest tal on suhteliselt väike biograafiline või strateegiline huvi jalgpallitähistajate aluseliste metanarratiivide vastu, mistõttu on neile omane vahetada pooldatavaid mängijaid või klubisid või vahetada isegi jalgpall mingisuguse teise meelelahutusvormi vastu. (Giulianotti 2002: 39-40). Giulianotti

lisab artikli lõpus, et kuigi klubid ja meedia soosivad flanööri tüüpi fänniidentiteete, oleks kogu jalgpallifännluse muutumine flanöörseks pigem pyrrhoslik võit, sest flanööride kosmopoliitne identiteet vajab mittekosmopoliitseid identiteete, kelle najal oma nautlevat eluviisi elada. (Giulianotti 2002: 42)

2.3. Fännlus kui identiteet: taustsüsteem

Fännlus identiteedina vormitakse Amir Ben Porati sõnul kolme kogemusvälja kaudu: emotsionaalne-afektiivne, kognitiivne ja sümbolistlik. Need kolm leiavad väljenduse fänni jalgpallimängu kogemuses ja tema suhetes või kokkupuudetes jalgpalliga mitte seotud kogemustega.

Emotsionaalne-afektiivne kogemus – Ben Porati arvates on jalgpallifännluse emotsionaalne kogemus kõige olulisema tähtsusega. Ben Porat viitab taas Hillsile, kelle järgi on kogemuse-eelne (*apriori*) jalgpallifännlus kui pidevalt jätkuv, lõputu kogemus, mis on seotud fännlusest tulenevate emotsionaalsete võitude ja kaotustega. Viitab ka Murray Ülikooli teadlasele Daniel Wannile ja Tajfelile väites, fännide käitumise uuringutest on ilmnenu, et sellist emotsionaalset kogemust ei saa piiritleda vaid iseloomuga, sest jalgpallifännlus hõlmab endas ka teatud emotsionaalseid tulusid, näiteks enda- ja kollektiivse kuvandi näol. Teistega, siinpuhul mingisuguse jalgpalliklubi fännidega samastamine omab inimese jaoks teatavat emotsionaalselt motiveerivat funktsiooni ning jalgpallifännluse emotsionaalne kogemus on justkui mehhanism, mis teeb individuaalsetest fännidest kollektiivi. (Ben Porat 2010: 281)

Kognitiivne kogemus – See valdus viitab fänni kognitiivsele kaardile seoses tsentri-perifeeria positsiooniga fännluse ning oluliste teiste vahel. Fänn kaalub ja hindab pidevalt oma suhet valitud jalgpalliklubiga. Kui emotsionaalne kogemus on peamiselt spontaanne ja ei ole justkui fänni kontrolli all, siis kognitiivne kogemus arvestab potentsiaalseid saadusi ja kaotusi kulude ja tuludena. Kognitiivse kogemuse väli jagab fännide massi passiivseteks ja osavõtivateks. Esimesed saavad tulu kõige väiksemate kuludega (ehk vaatavad mängu televisiooni vahendusel), viimased üritavad arvet pidada. Praktikast viitab kognitiivne väli fänni kontseptsioonile oma positsioonist kaardil, mis hõlmab endas olulisi ja ebaolulisi teisi.

Kognitiivne kogemus viitab ka ühele fännlusele põliselt omasele omadusele: potentsiaalsed konfliktid oluliste teistega ning sellest tulenevad saadused ja kaotused. (Samas, 281-282)

Sümbolistlik kogemus - Jalgpallifännlus on otseselt või millegi/kellegi vahendusel alati seotud sümbolistliku-kultuurilise kontekstiga, sest mingisugune jalgpalliklubi võib sümboliseerida mingisugust etnilist kogukonda või rahvust vms. Ben Porat viitab California Ülikooli teadlasele Rogers Brubakerile ja Michigani ülikooli teadlasele Frederick Cooperile, kes väidavad oma artiklis *Beyond Identity*, et jalgpallifännlus kannab endas teatud sotsiaalsete kategooriate või sotsiaalsete suhete sümboolseid aspekte. Näiteks Glasgow Celticu jalgpalliklubi fännlus kehastab katoliiklust, Barcelona jalgpalliklubi fännlus katalaaniks olemist jne. Ben Porati sõnul annab sümbolistlik kogemus fännile võimaluse hinnata oma identiteedi tähendust jalgpalliklubiga seoses võrdlevatel ja kontekstuaalsetel tingimustel. See aitab inimesel vastata küsimusele „Kes ma olen?“ ehk lisab substantsi tervele tema identiteediprofiilile. (Samas, 282)

Ben Porat tõdeb, et emotsionaalne-afektiivne kogemus on kindlasti kõige väljapaistvam, sest väljendub toetaja kehakeeles ja sõnakasutuses, millega väljendatakse tribüünidel üsna tugevaid emotsioone. Emotsioonid on küll kõige väljapaistvamad, aga kognitiivne ja sümboolne kogemus on samuti üsna mõjukad ning võivad tihtipeale liituda emotsionaalse domeeniga või sellest isegi üle olla. Näiteks toob Ben Porat Barcelona toetajad, kes käituvad emotsionaalselt eelkõige klubi ja katalaani identiteedi tugevate seoste tõttu. (Samas)

Ben Porati hinnangul on jalgpallifännlus kolmeosaline kontseptsioon, aga puuduvad empiirilised uurimused, mida kasutades saaks deduktiivselt leida nende kolme elemendi vahel mingisuguse hierarhia. Seetõttu hindab Ben Porat neid hetkel võrdsetena, kuigi ta tõdeb, et teatud olukordades võib üks teiste üle domineerida. Ben Porat on arvamusel, et jalgpallifännlus on purustamatu nähtus, mis algab hällist ja lõpeb hauas ning on seega permanentne. (Samas)

2.4. Jalgpallivastasseisude olemus

Molnari ja Benkwitzi järgi tuleks rivaliteediks jalgpallifännluses pidada opositsiooni ja omavahelist võistlemist erinevaid klubisid toetavate fännigruppide vahel, kellel on seega erinev kollektiivne identiteet, mis mängib rolli tänapäeva ühiskonna toimimises. Autorid viitavad Andersonile, Hobsbawmle ja Smithile, kes on väitnud, et tänapäevased rahvusriigid on kaotanud kollektiivse ühtekuuluvustunde ning „tõelised“ inimkommunid ja –võrgustikud on asendunud „kujuteldavate kommunidega“ („*imagined communities*“). Viidates uuesti Andersonile ütlevad autorid, et kõiki algelisest külast, mis võimaldab kõikidel elanikel omavahel näost näkku suhelda, suuremaid kogukondi peaks nimetama kujuteldavateks ja ka kõige suurematel kujuteldavatel kommunidel on siiski piirid (mis võivad küll paindlikud olla).

Tony Blackshaw arvates on Andersoni idee omanud kõige suuremat mõju kaasaegsele jalgpalliuuringute maailmale. Blackshaw tõlgendab Andersoni „algelise küla“ ideed kui arvamust, et inimesed peavad andma minevikule teataval määral kallutatud või müütilise tõlgenduse, võimaldamaks minevikul ühtida inimesel olevikus olevate väärtushinnangutega, mis läbi saavad nad defineerida end läbi mingisuguse kollektiivse rahvustunde. Samas toob Blackshaw ka välja, et „kujutletud kogukondade“ idee on mõneti vastuoluline, sest raske on öelda, mis on „tõeline“ ja mis mitte. (Blackshaw 2008: 330)

Blackshaw sõnul ei ole jalgpallikommunid „kujuteldavad“ vaid sellepärast, et liikmed ei pruugi kunagi enamikku kaasliikmetest tunda, vaid ka tänapäevase elu nõuete ja võimaluste tõttu, mistõttu on „kujutletud kogukonnad“ pidevas lagunemise ja taaskinnistamise protsessis. Viidates Sandvossile väidab Blackshaw, et jalgpallikogukonnad on „kujutletud“ struktuuris ja samas ka „kujutletud“ sisu poolest, sest jalgpallifännid valivad klubi, arvestades oma nägemust jalgpallimängu väärtustest ja omadustest ning nende imetlust jalgpallimängu kultuurilise habituse suhtes. Blackshaw arvab aga, et kuna tänapäevane jalgpallifännlus on üsnagi ülekantav ja muutlik, on ka fännikogukonnad üha vähem territoriaalsed. Viidates taas Sandvossile, ütleb Blackshaw, et sellegipoolest ei tee see mingisugust fännigruppi „ehtseks“ ja teisi „ebahtseks“, sest mõned toetajad liituvad, mõned

jäävad ja mõned lahkuvad, kuna tänapäevases tarbijakultuuris on peamiseks väärtuseks indiviidi vabadus, mitte kollektiiv. (Samas, 331)

Molnari ja Benkwitzi sõnul võivad spordirivaliteedid kujuteldavate kogukondade vahel kanda teatavat sotsiaalset funktsiooni ja seeläbi mõjutada ühiskonda erinevatel viisidel. Ühest küljest, viidates Bedfordi Ülikooli sotsioloogile Martin J. Leele, võivad rivaliteedid süvendada konkurentsi ja eelarvamusi, aga samas loovad nad ka kohti sotsiaalseks interaktsiooniks, kus erinevate päritolude, kogemuste ja hoiakutega inimesed kohtuvad kui võistkonnakaaslased või vastasvõistkondade toetajad ning tulenev võistluslik rivaliteet võib ka inimestevahelisi sotsiaalseid piirdeid lammutada. Samas, tõdevad autorid, viidates taas Martin J. Lee artiklile *From rivalry to hostility*, toovad jalgpallivastasseisud endaga kaasa siiski ka tihti peale sotsiaalseid konflikte või vägivalda, sest võivad endas kanda sotsiaalselt lahknevaid hoiakuid jms. Molnari ja Benkwitzi arvates peaks kõigepealt tõdema, et rivaliteetidel on palju negatiivseid ja positiivseid omadusi. Üks oluline külg, mida autorite arvates pole akadeemiliselt piisavalt uuritud, on küsimus, kuidas vastasseisud avalduvad jalgpalli subkultuuris ehk kuidas osalejad (fännid ja fännikogukonnad) rivaliteeti läbi mängivad ja läbi elavad. (Molnar, Benkwitz 2012: 483)

Molnar ja Benkwitz kirjutavad, et rivaliteedid võivad eksisteerida ka väga sarnaste fännigruppide vahel ning need vastasseisud tekivad, kui põrkuvad ühe inimese enda kultuuripraktikad kujutletud teise vastu, kelle kultuuriline ja geograafiline lähedus ohustab ühe grupi kujutletud kogukonnal eristumist saavutada. (Samas, 485)

Bruneli Ülikooli spordisotsioloog dr. Gary Armstrong ja Richard Giulianotti on kokku pannud raamatu *Fear and loathing in world football*, milles on välja toodud ja kirjeldatud erinevate autorite poolt mitmed kuulsad vastasseisud maailma jalgpallis. Armstrong ja Giulianotti kirjutavad raamatu sissejuhatuses, et jalgpallimaailmale on iseloomulikuks olnud minevikus ja ka tänapäeval erinevuse ja rivaalitseamise hõng. Kõige ekstreemsematel juhtudel saab seostada jalgpallis esilekerkivaid vastasseise kommuunidevahelise vägivallaga, näiteks serblaste ja horvaatide vahel endises Jugoslaavias, katoliiklaste ja protestantide vahel Põhja-Iirimaal ja Šotimaal. Lisaks tasuks mainida, et näiteks Hondurase ja San Salvadori vahel 1969. aastal peetud sõda nimetatakse „Jalgpallisõjaks“, sest riikide vahel tekkinud pinged saavutasid haripunkti, mis viis lahingutegevuseni, just pärast riikide rahvuskoondiste vahel

peetud 1970. aasta maailmameistrivõistluste kvalifikatsiooniturniiri mängu. Mittevaenulik vastasseisu väljendamine, see-eest, elavdab jalgpallimatše nii osalejate, kui ka pealtvaatajate jaoks. Pingelised jalgpallimatšid teenivad siiski kõige enam mängu kontrollivaid ja reguleerivaid võime ning nende peamist huvi ehk kapitali kogumist läbi piletimüügi ja televisioonirahade. (Armstrong, Giulianotti 2001: 2)

Giulianotti ja Armstrong viitavad oma raamatus *Fear and loathing in world football* Giulianotti varasemale raamatule *Football: a sociology of the global game*, milles viimane on öelnud, et sotsiaalseid identiteete, sealhulgas ka jalgpalliga seotud identiteete, saab vaadelda kui semantilisi ja süntaktilisi formuleeringuid. Semantikakesksed identiteedid kerkivad esile läbi inimeste enesedefineerimise ning siinpuhul pole vahet, kas individuaalsel või kollektiivsel tasemel ehk semantikakesksed identiteedid tekivad kõneldes sellest, „mis keegi on.“ Süntaktilised identiteedid tekivad läbi enesekirjelduse, mis lähtub sellest, „mis nad ei ole“. Jalgpallile aluseks oleva loogika kohaselt peaks jalgpall kui kultuurinähtus eelistama süntaktilist vormi semantilisele, sest peaaegu igal jalgpalli tasandil luuakse vastasseise. Mängijad, võistkonnad, toetajad, treenerid, juhatajad ja ametnikud on oma sotsiaalse identiteedi sidunud vastasseisu vastasvõistkondade sama tasandi liikmetega. Üheks peamiselt semantiliseks kategooriaks võib pidada jalgpallikohtunikke ja jalgpallivõime, kes ilmselt ütleksid, et nad peavad võistkondlikest vastasseisudest üle olema ja käituma jalgpallimängu volitatud, erapooletute läbiviijate või hooldajatena. (Samas, 267)

Armstrong ja Giulianotti toovad välja seitse teemat või struktureeritud suhet, mis seostuvad jalgpallikesksete opositsioonide produktsiooni ja reproduktsiooniga. Nad tõdevad siiski, et jalgpallivastasseise uurides tuleb olla teadlik erinevate vastasseisude klassifikatsioonipraktikatest ja binaarsetest opositsioonidest, mis neid vastasseise loovad, aga samas tuleks ka arvestada, et need opositsioonid võivad endas kanda suhteliselt unikaalseid kultuurilisi omadusi, mida mõistetakse ka osaliste poolt ainult väga keerulistel tingimustel. Samuti peaks arvestama jõudude ebavõrdsusega, mis kujundab samuti opositsioonide ja sotsiaalsete identiteetide struktuuri. Autorid ütlevad, et neid struktureeritud suhteid ei tohiks siiski võtta kui universaalseid või inimmõistusele olemuslikult omaseid, sest selline väide jätaaks varju inimühiskondadele omase kultuurilise keerulisuse ja mitmekesisuse, mida jalgpall tihti peale dramatiseerib. (Samas, 269 – 270)

1. Vastuolus olevate identiteetide konstrueerimine: legitimeerimine, vastuseis, projekt.

Armstrong ja Giulianotti viitavad hispaanlasest sotsioloogile Manuel Castellsile, kelle kolmeosaline tüpoloogia üritab seletada, kuidas võim kujundab sotsiaalsete identiteetide koosmõju (interplay):

- „**Identiteedi legitimeerimine**“ konstrueeritakse läbi ühiskonna dominantsete institutsioonide. See protsess võimaldab luua „tsiviilse ühiskonna“ institutsioonidest ja organisatsioonidest, milledes sellist dominatsiooni pidevalt taastoodetakse või milledes sellele, potentsiaalselt, vastasseis luuakse. Siinpuhul võivad rolli mängida ka teised võimuressursid, näiteks materiaalne jõukus või patronaažikultuur.
- „**Vastuseisu identiteet**“ konstrueeritakse nende indiviidide ja gruppide poolt, kes on sotsiaalse dominatsiooni nõrgema poole peal ehk need, keda eksisteerivas võimustruktuuris teatud asjadest sotsiaalselt välja jäetakse või suisa häbimärgistatakse. Selline identiteet võimaldab tekkida kogukondadel, mis on võimelised sotsiaalse dominatsiooni võimudele kollektiivselt vastu astuma. Näiteks väiksemad jalgpalliklubid (Millwall Inglismaal või Bryne Norras) võivad tunnetada sellist „vastuseisu identiteeti“, sest asetavad rõhu tugevale kogukondi esindamise funktsioonile oma fännluse läbi;
- „**Projekti identiteet**“ luuakse sotsiaalsete kollektiivide poolt, kes tahavad luua teistsugust elu. See identiteet loob subjekte, kelle projekt on suunatud ühiskonna muutmise poole. Seda võib näha fänni- või klubikultuurides, mille nägemuse keskmes on laiema kollektiivse mõjuvõimu omandamine. Ühendkuningriigis võib sellist identiteeti näha näiteks iseseisvates toetajate assotsiatsioonides, mille eesmärgiks on muuta võimusuhteid jalgpallis. Muijal Euroopas võib näiteks tuua Barcelona, kelle toetajad esindavad katalaani rahvuslikku identiteeti ning kelle nägemuses peaks Kataloonia olema iseseisev rahvusriik. (Armstrong, Giulianotti 2001: 269-270)

Castellsi kategooriad on Armstrongi ja Giulianotti hinnangul väga head identiteedi konstrueerimisele aluseks olevate võimusuhte kaardistamiseks, seega tuleks järgnevat kuut teemat vaadelda kui võimalusi „legitimeerimise“, „vastuseisu“ ja „projekti“ identiteetide organiseerimiseks. (Samas: 272)

2. Jõudude/võimu ebavõrdsuse draama.

See teema käsitleb erinevaid teid, mis läbi jalgpall dramatiseerib jõukate ja poliitiliselt mõjukate suhteid ülejäänutega. Autorite hinnangul toimub võistlus, mille juured paiknevad poliitilises ja majanduslikus ebavõrdsuses, võimu omavate „legitimiseerivate“ identiteetide ning nende vahel, kes on omaks võtnud seesuguse eliidi vastu suunatud „vastuseisu“ või isegi „projekti“ identiteedid. Näiteks Manchesteri Unitedit, Glasgow Rangersit või Juventust ei sallita, sest nad on pikka aega olnud jalgpallimaailma tipus, omades dominantset positsiooni nii jalgpallimängusiseselt, kui ka majanduslikult, millele on enamal või vähemal määral kaasa aidanud poliitiline patronaaž või võimuka eliiti esindamine. Neid klubisid peetakse laiemalt domineerivateks, mistõttu identifitseerivad teiste klubide toetajad end tugevalt selliste suurklubide vastastena. Vahel luuakse isegi, ajutiselt küll, kommuune, mida ühendab sallimatus suurklubide vastu ning mis ühendavad endas erinevate klubide toetajaid. (Samas: 272). Tänapäeval võib sellist tendentsi märgata näiteks sallimatuses Chelsea, Manchester City või Paris Saint-Germaini suhtes, sest teiste klubide toetajate hinnangul on need klubid endale domineeriva positsiooni jalgpallimaailmas „ostnud“ ehk pole seda saavutanud nõ „õigel teel.“ Mainitud kolmel klubil on uusrikastest omanikud, kes on traditsiooniliselt „keskpärastest“ klubidest peaaegu üleöö suurklubid teinud.

Armstrongi ja Giulianotti järgi on ka suurklubides võitlused toetajate vahel kontrollimaks „legitiimse“ klubi identiteedi mõistet. Ühest küljest eksisteerivad vähem pühendunud toetajad, keda huvitab klubi seni, kuni see on edukas. Klubide turundusosakond üritab neid toetajaid legitimiseerida, aga traditsioone hindavad pikaajalised fännid on selliste turundusskeemide suhtes üha vastumeelsemalt häälestatud. Viimasest protsessist võib kujuneda uus „projekti“ identiteet, mis tõmbab ligi ka teisi fännigruppeeringuid ning mille eesmärgiks on astuda vastu traditsiooniliste fännide justkui „unustamisele“ klubi poolt. Sellegipoolest võib ka juhtuda, et suurklubide traditsionalistidest toetajad ei suuda teiste klubide toetajatele enda „tõelist toetamist“ tõestada ning võivad samuti sattuda klubideülese „projekti“ identiteedi sihtmärgiks. Näiteks toovad autorid Manchesteri Unitedi suhtes vaenulikud hüüatused Inglismaa rahvuskoondise mängudel, näiteks „*Stand up if you hate Man U*,“ ehk „Tõuse püsti, kui vihkad Man U-t.“ (Samas: 272-273)

3. *Submerged nationhoods* ehk sukeldunud rahvusriiklus.

Armstrong ja Giulianotti toetuvad kolmanda teema puhul iirlasest politoloogi Benedict Andersoni mõistele „*submerged nationhood*“, mille olen tõlkinud „sukeldunud (või veealuseks) rahvusriikluseks.“ Kolmas teema käsitlebki jalgpalli rolli „sukeldunud rahvusriikluse“ konstrueerimisel või ülalpidamisel. Armstrongi ja Giulianottit huvitab, kuidas jalgpalliklubid reprodutseerivad kogukondlikku solidaarsustunnet ning peegeldavad ka spetsiifilisi, vastuhakkavaid rahvuslikke identiteete, mis on muidu allasurutud või suhteliselt vagurad. Headeks näideteks mainitud protsessist on horvaatide klubid Austraalias ja baskide klubid Hispaanias. Toetajad kasutavad jalgpalliklubisid esindamaks riigitut rahvuskommuuni. Siiski, tõdevad autorid, tuleb jalgpalliklubidest poliitilises ja kultuurilises kontekstis kõneledes alati võtta pigem kriitiline positsioon, sest autorite sõnul oli Euroopas alates 80ndatest kalduvus üldistada liiga kergekäeliselt regionalistlikke, separatistlikke ja sub-natsionalistlikke poliitilisi tendentse Kesk-Euroopas, Šotimaal, Iirimaal ja erinevates Hispaania piirkondades. Teisalt toovad autorid välja, et mõnede ajalehtede hinnangul võib jalgpall esile tuua selliste „sub-natsionalistlike“ identiteetide olemuse ehk kuidas nad võivad kanda endas suures ulatuses sisemisi vastasseise ja millelegi välisele vastuseisvaid identiteete. Lisaks mainivad autorid, et sub-natsionalistlikke või tugevaid regionalistlikke dimensioone omavad jalgpalliklubid ei ole vaid nendest omadustest sõltuvad oma sotsiaalse identiteedi loomisel, vaid on suhteliselt autonoomses suhtes ning omavad ka oma spetsiifilisi ajalugusid ja identiteete. (Samas: 273-274)

4. Vähemuste identiteet ja kohalikud erinevused

Neljas teema kõneleb jalgpalli rollist vähemuste identiteetide ja kohalike erinevuste toetamisel. Kõige selgemini ilmneb see jalgpallivastasseisudel, mis paiknevad suhteliselt perifeerses ümbruses. Näiteks Maltal on elanikkonnad üsnagi tugevalt homogeenne nii religioosselt, kui ka etniliselt, seega erinevus konstrueeritakse sellise legitimiseeriva identiteedi sees lokaalsematel ja praktilisematel kaalutlustel, näiteks klassipõhiselt või parteisse kuulumise (või partei toetamise) alusel või mõnel muul põhjusel. Kohalikud vastasseisud võivad võtta kujutletud kultuurilise opositsiooni kuju, milles asetatakse opositsiooni tsiviliseeritus ja tagurikkus. Näiteks Norras on tugev vastasseis Stavangeri

Vikingi, kes peavad end peenemateks ja keerukamateks, ja Bryne Jalgpalliklubi, mis on pärit maakohast ning mida vastased peavad eelmodernseks, vahel. Viimane vastasseis peegeldab sügavamat kultuurilist antagonismi, mida seostatakse riigi läänepiirkondadega, mis paiknevad kaugel pealinnast Oslot. Šotimaal, seevastu, kirjeldab suhteliselt perifeerne Aberdeeni Jalgpalliklubi end, väljendades sellega vastuseisu, kui kultuursemat klubi, võrreldes Glasgow võistkondadega, kelle sektantlus ja jalgpallimängu domineerimine andis justkui neile võimaluse luua mudeli „õige“ Šotimaa jalgpalliklubi identiteediks. (Samas: 275)

5. *The symbolic violence of exclusion* ehk väljajätmise sümboolne vägivald

Juhtumitel, kus eristused on tugevad, võib kohata sotsiaalse väljajätmise materiaalsel väljendamisel. Sellised eristused tuuakse esile tihtipeale läbi vägivalda ja stereotüüpide kasutamise. Inglismaalt pärit Millwalli Jalgpalliklubil on eriti tugev maine vägivaldse klubina, mis tunnistab valeks klubi tihedalt seotud kommuuni identiteedi. Millwall seisab sümboolselt vastu jalgpallimängu finantsbuumile, millest Millwalli sugused tugeva töölisklassi juurtega klubid paratamatult kõrvale jäävad. Autorid peavad oluliseks märkida ka ära, et suhteliselt suurte klubide toetajatel on samuti kalduvus vägivaldsele ning eriti perioodidel, kus nende klubide võimu ei ole „legitimiseeritud“ võitudega jalgpalliväljakul. Manchesteri Unitedi fänniklubi „Red Army“ (ehk „Punane armee“) sai 1970ndatel meedia poolt tugeva kriitika osaliseks ning samal perioodil langes klubi oma dominantsele positsioonile ja kukkus välja ka Inglise meistriliigast. (Samas: 275-276)

6. Esteetilised koodid, traditsioon ja modernsus

Kuues teema uurib vastasseise, mis tiirlevad jalgpalliestetika ümber teatud ühiskondades. Need opositsioonid kerkivad esile traditsiooniliste ja moderniseerivate jõudude kokkupõrkes, millede koosmõjul üritatakse luua „rahvuslikku“ mängustiili, mida omakorda nähakse kui rahvusliku identiteedi representatsiooniks. Näiteks Baskimaal ja Ungaris peetakse kõige legitimeerimiseks ja rahvuslikku maskuliinset identiteeti esindavaks „ausat“ ja väga pühendunud mängustiili võrreldes ratsionaalsemate, professionaalsemate stiilidega, mis võivad osutuda väga edukateks aga siiski võrdlemisi ebapopulaarseteks toetajate seas. (Samas: 276)

7. Korralage kapitalism ja vastasseisude transformatsioon

Seitsmes teema keskendub mõjule, mida „korralage kapitalism“ jalgpalliopositsioonide raamistikule avaldab. Autorite hinnangul kirjutab „korralage kapitalism“ jalgpalliopositsioonide raamistikku ümber. Alates 1980ndatest on professionaalne jalgpall läbinud aluselise majandusliku restruktureerimise ja paisumise. Nimetatud muutuste taga on peamiselt sissetulekud televisiooniülekannete ja klubiga seotud kauba (näiteks mängusärgid) müügi pealt. (Samas: 276)

Üheks põhjuseks on ka mängijate vabam liikumine pärast Bosmani kohtuotsust Euroopa Kohtus 1995. aastal. Need muutused on suurendanud majanduslikke ja võistluslikke erinevusi klubivõistkondade vahel. Vanad, „legitimiseeritud“ vastasseisud väikeste kohalike rivaalidega ei ole enam niivõrd tulusad. Suurklubid suunavad end selle asemel tulusamate kontinentaalsete või globaalsete projektide poole, näiteks UEFA Euroopa Meistrite Liiga või potentsiaalne maailma klubide liiga, et vastata ka mänguväljakul oma „brändinime“ rahvusvahelisele reklaamistrateegiale. Sellest tulenevalt on näha, kuidas suurklubid, nagu Glasgow Rangers ja Glasgow Celtic Šotimaal või Manchesteri United Inglismaal, domineerivad enam, kui varasemalt kodustel võistlustel ning kaotavad järk-järgult huvi madalama tasemega turniiride vastu (näiteks Inglise Jalgpalliassotsiatsiooni karikaturniir *FA Cup*), keskendudes hoopis uutele ülemaailmsetele projektidele. Sellised muutused vähendavad selliste rahvusvaheliste vastasseisude tähtsust, kus üks klubi on pärit mõnest nõrgemast Euroopa riigist, näiteks Maltalt, Ungarist, Poolast, Põhja-Iirimaalt või Norrast. Vanasti oli võimalik ka nende riikide klubidel võistelda kõige suuremate nimedega üleeuroopalistel turniiridel, aga tänapäeval peavad nad kõigepealt omavahel mängima mitmetes eelvoorudes. See-eest üritavad televisioonijõud ja jalgpallivõimud legitimiseerida uusi rahvusvahelisi vastasseise (Samas: 277).

Armstrong ja Giulianotti viitavad Giulianottile ja Michael Gerrardile, kes väidavad, et televisioon on „külm meedium“, sest on üsna väheintensiivne ja ei mõjuta nii palju vaatajat. Seetõttu on ka televisiooni tulemusel tekkivad vastasseisud mõnevõrra steriilsed, vähemalt vastasseisude algusaastatel. Üheks tulemuseks võib Giulianotti ja Armstrongi hinnangul olla vastasseisude muutumine. Suurklubid ei üritaks arendada fännide hulgas kommuuni või

subjekti identiteeti ning vastasseisud muutuksid ameerikalikuks, keskendudes mängu tehnikalisele teostamisele mängijate ja treenerite poolt ning publikuks oleks suhteliselt külm televisioonipublik, kes vahetaks poolt samavõrd palju, nagu ta vahetab sebioopereid või telekanaleid (Samas: 277).

III KAHE JALGPALLIVASTASSEISU ANALÜÜS

3.1. *Liverpool F.C. ja Manchester United F.C.*

University of the West of Scotland sotsioloog Carlton Brick on kirjutanud, et *Manchester Unitedi* ja *Liverpool F.C.* vastasseis põhineb ka linnade omavahelisel konkurentsil, sest mõlemad tahaksid olla peamine kultuuriline ja ka industriaalne keskus Loode-Inglismaal. 1970ndatel ja 1980ndatel aastatel oli Liverpool vaieldamatult kõige edukam võistkond Inglismaal, kuid sellest hoolimata peeti *Manchester Unitedi* riigi „suurimaks“ klubiks. Unitedi mängudel oli järjepidevalt suurem publik, nad kulutasid rohkem raha „suurte“ nimede peale üleminekuturul ning neid nähti kui glamuursemat klubi. Liverpooli fännid tundsid end solvununa, et hoolimata nende meeletust edust, peeti neid väiksemaks klubiks. Samas tundsid ka Unitedi toetajad teatava kibestumust, sest kuigi nende toetatavale klubile oli omistatud „suurima klubi“ silt, ei tähendanud see midagi, kui võrreldi kahe klubi tiitleid ja karikaid. 1970ndatel ja 1980ndatel omandas Unitedi toetajate jaoks Liverpooli alistamine jalgpalliväljakul suurema tähtsuse, kui linnasisese rivaali Manchester City alistamine, kes oli ajalooliselt suurim rivaal. (Brick 2001: 19)

Populaarmuusika uurija dr. Simon Warner kirjutab artiklis *You only sing when you're winning. Football factions and rock rivalries in Manchester and Liverpool*, et Liverpooli ja Manchesteri linnade vahel eksiteerivas vastasseisus on olulisel kohal lisaks jalgpallile ja majanduslikule konkurentsile ka kultuuriline konkurents. Warner väidab, et põhimõtteliselt saaks Liverpooli ja Manchesteri vaadelda kui kaht konkureerivat stseeni (paralleelina muusikastseenidele), mida 19. sajandi lõpust alates jalgpalliväljakul Liverpooli poolt esindasid *Liverpool F.C.* ja *Everton F.C.* ning Manchesteri poolt Newton Heath (hilisem *Manchester United F.C.*) ja Ardwick (hilisem *Manchester City F.C.*). Kuni kuuekümnendateni koosnesid meeskonnad peamiselt kohalikest mängijatest. Võõrmängijaid oli, aga meeskondade tuumikud moodustasid alati klubide lähiümbruskonnast pärit mängijad, mis tugevdas sidet mängija, meeskonna ja fänni vahel. Warner arvab, et olukord muutus

pärast 1962. aastat, kui kaotati ülempalk ja lepingud muutusid lõdvemateks, mis võimaldas mängijatel lihtsamini oma kodukohast eemal asuvasse klubisse minna. 1980ndatel muutus jalgpall tugevaks meelelahutusmasinaks ning kui 1990ndate alguses loodi *Premier League*, hakkasid inglise suurklubid varasemast kõvasti rohkem majanduslikku tulu saama. Uute majanduslike võimaluste üheks tulemuseks oli suur mängijate sissevool Euroopast, Lõuna-Ameerikast ja Aafrikast, mistõttu muutus ka klubide tähendus. Varasemalt väljendasid klubid kogukonna kirgi läbi mängijate, kes olid samast kogukonnast pärit, aga võõraste mängijate tulekuga muutus ka see, mida klubid väljendama pidid. (Warner 2010: 60-61)

Warner sõnab, et jalgpallimeeskondadest said pigem vahendid sponsortehinguteks ja televisiooniläbirääkimisteks ning klubid muretsesid peamiselt oma staatuse pärast globaalsel tasandil. Rahast sai tugevam jõud, kui kohalikust identiteedist või kohalikust identifitseerimisest. Rahvusvaheliste profiilidega klubid, eriti *Manchester United* ja *Liverpool F.C.*, soovisid kindlustada laiema ülemaailmse toetajaskonna, aga samas tahtsid nad ka alles hoida oma olemasoleva kohaliku toetajaskonna. Siiski, nendib Warner, on Liverpooli Merseyside'i juured ajapikku oma tähtsust kaotanud ning liverpoollaste kontingent toetajate ja mängijate seas on kõvasti vähema tähtsusega, kui enne 1960ndaid. (Samas: 61)

Warner kirjutab ka linnade ajaloost. Liverpool sai alevi (*borough*) staatuse juba 1207. aastal, aga 1801. aastal elas seal siiski vaid 80 000 inimest. 1911. aastaks oli Liverpooli populatsioon kasvanud 750 000 elanikuni. Manchester oli tavaline väike linn kuni 19. sajandi keskpaigani, kuid seal oli alati rolli mänginud kangatööstus. 1838. aastal sai ka Manchester alevi staatuse ja 1853. aastal linnaõiguse. 19. sajandi lõpul oli Briti impeeriumis Liverpooli sadamast olulisema tähtsusega vaid Londoni sadam. Manchesterist sai industriaalajastul industrialiseerimise mudel, mida kopeeriti arenevates tööstuspiirkondades üle maailma. Manchesteri esiletõus pälvis isegi Karl Marxi tähelepanu, kes kuulis linna arengust tänu seal elanud sõbrale Friedrich Engelsile. Liverpooli edu oli rajatud kommertsile ja kaupade liikumisele Ühendkuningriiki ning mujale maailma, Manchester rikastus aga tänu tehastele ja tootvale tööle, mille hulgas kõige tähtsam oli kangatööstus, eriti puuvilla töötlemine. Warner viitab kirjaniku Stuart Hyltoni raamatule *A history of Manchester* ja ütleb, et Manchesterist hakkas samuti kujunema kauplemiskeskus ja peagi hakkas pead kergitama ka linnadevaheline vaen. Liverpooli kaupmehed võtsid tollimakse kauba pealt, mida Briti impeeriumist

Inglismaale toodi, mis tekitas pahameelt Manchesteri tehaseomanike seas. Põlgus Liverpooli vastu kasvas Manchesteri elanike seas niivõrd suureks, et 1894. aastaks ehitati kanal, mis läks maksma 14 miljonit naela ja viis Mersey jõe suudmest otse Manchesteri, võimaldades laevadel vältida Liverpooli. Warner peab märkimisväärseks, et enam-vähem samal perioodil oli alguse saanud ka kahe linna vaheline jalgpallirivaliteet ning kanal tegi lõhe kahe linna vahel veelgi suuremaks. 20. sajandi keskpaigas hakkasid mõlema linna tööstused alla käima, aga samaaegselt kerkisid nad esile kui tähtsad jalgpalli- ja muusikakeskused. (Samas: 62-63)

Warneri sõnul liikus kahe linna vaheline rivaliteet jalgpallistaadionile ja seega muutus abstraktsemaks, sümbolsemaks ja vähem käegakatsutavaks, aga samas muutus vastasseis väidetavalt intensiivsemaks. Warner arvab, et linnade majandusliku jõu vähenemisega oli antud linnade kogukondadel vaja otsida alternatiivseid võimalusi oma tunnete ja ustavuse väljendamiseks ning oma post-industriaalne frustratsioon suunati tuttava vaenlase suunas. Warner toob ka välja, et kuigi Liverpooli ja Manchesteri jalgpallivastasseisust kõneldes mängivad olulist rolli kõik neli suurklubi (ehk *Everton F.C.*, *Liverpool F.C.*, *Manchester City F.C.* ja *Manchester United F.C.*), on kõige tugevam vastasseis siiski inglise jalgpalli kõige edukamate klubide, *Liverpool F.C.* ja *Manchester Unitedi* vahel. Näiteks on pärast II maailmasõda ainult kaks mängijat siirdunud otse ühest klubist teise, viimane neist oli Phil Chisnall, kes siirdus 1964. aastal Unitedist Liverpooli. Samas on Unitedi ja Evertoni, Unitedi ja City, City ja Liverpooli, Evertoni ja City ning Evertoni ja Liverpooli vahel samal perioodil arvukalt tehinguid mängijate üleminemiseks tehtud. On mõned mängijad, näiteks Paul Ince ja Michael Owen, kes on esindanud nii Liverpooli, kui ka Unitedit, aga nad on alati vahepeal mõne teise meeskonna eest mänginud, kuid ka see on tekitanud klubide toetajates rahutust. (Samas: 63-64)

Mõlemat klubi on ka II maailmasõja järgsel ajal tabanud õnnetused. 1958. aastal kaotas United kaheksa esimeeskonna mängijat Münchenis toimunud lennuõnnetuses ja 1989. aastal surid 96 Liverpooli toetajad Hillsboroughs vahetult enne FA kariketurniiri poolfinaalkohtumist. Mainitud õnnetusi on meeskondade toetajad kasutanud vastaste mõnitamiseks ja solvamiseks. Näiteks olevat Unitedi fännid loonud 2008. aastal plakati „tervitamaks“ Liverpooli fänne linna ühendaval teel, millel oli kirjas „96 mitte piisavalt“ ning sellele järgnevalt olevat viidatud Unitedi fännifoorumitel Liverpooli fännide poolt asetatud

plakatitele samal teel, millede peal oli kirjas „München 58.“ Warneri hinnangul näitavad mõlemad näited valmidust meenutada vastaspoole toetajatele mineviku õudusi tõgamise eesmärgil. Warner viitab ka Manchesteris paikneva ajalehe *The Guardian* ühele artiklile, milles kajastati sündmust, kus mängu ajal vigastada saanud Unitedi mängijat Alan Smithi haiglasse viinud kiirabiauto sattus Liverpooli toetajate poolt rünnaku alla. (Samas: 65)

Warner mõtiskleb, kas lisaks kunagisele majanduslikule rivaalitsemisele ja suurele vastasseisule jalgpallistaadionil, saaks vaadelda ka linnade vahel mingisugust konkurentsi muusika vallas. (Samas: 66) Warner viitab liverpoollasest muusikauurijale ja raadiohäälele Spencer Leigh'le, kelle sõnul jäi siiski peamine vaenulikkus jalgpalli valda, eriti Liverpooli ja Unitedi toetajate vahel. Manchesterist pärit rokkbänd Oasis toetas *Manchester Cityt*, aga liverpoollasi see eriti ei huvitanud. Leigh sõnul olevat bänd Liverpoolis maha karjutud vaid siis, kui nad oleksid olnud Unitedi fännid. (Samas: 68)

Warner jõuab lõpuks järeldusele, et kõige suurem vastasseis Liverpooli ja Manchesteri vahel jääb siiski jalgpallistaadionile. Warneri hinnangul on antud linnade vahelised muusikalised vastasseisud kõvasti healoomulisemad ja puudub jalgpallifännide agressioon. (Samas: 70-71) Musikoloog Pieter Schoonderwoerd toob aga oma artiklis '*Shall we sing a song for you?*': *mediation, migration and identity in football chants and fandom* välja fännilaulude olulisuse jalgpallifänluses. 1963. aasta oktoobris avaldatud *Gerry and the Pacemakersi* kaver Rodgersi ja Hammersteini laulust *You'll never walk alone* on saanud sünonüümseks Liverpooli jalgpalliklubiga. Schoonderwoerd viitab antropoloogile Jacqueline Nassy Brownile, kelle sõnul väljendab klubi hümniks saanud laul, mille pealkiri on kirjutatud ka ühele staadionile viivatest väravatest, ühist identiteeditunnet, mis on sepiostatud marginaalsuses. (Schoonderwoerd 2010: 127)

Schoonderwoerd kirjutab, et briti muusikaajakirjaniku Paul Du Noyeri sõnul oli *You'll never walk alone* (mis kirjutati algselt Broadway muusikali „Karussell“ jaoks) populaarne juba enne *Gerry and the pacemakersi* versiooni, sest mitmed Broadway muusikalidest pärit laulud olid alati olnud Liverpooli linnas väga populaarsed ja neid lauldi pidevalt pubides ja naabruskondade kokkusaamistel. Schoonderwoerd ütleb, et laul oli juba oluline osa kultuurist, aga Anfieldi publik andis laulule uue tähenduse ja väljenduse. (Samas)

Schoondewoerd viitab ka Unitedi fännile Pete Boyle'ile, kes on paljude Unitedi fännilaulude autor ning kelle sõnul on külastava klubi fännid tihtipeale mängul valjemad. Samuti on Boyle arvamusel, et koduklubi ja külastava klubi toetajate segregatsioon aitab kaasa võitlusliku atmosfääri tekkele jalgpallimatšidel, sest seeläbi väljendavad toetajad läbi laulude ka territoriaalset kuuluvust. Jalgpallilaul sümboliseerib Boyle'i jaoks ruumi omamist ja mõjutab sellisena vastasklubide fännide omavahelist suhtlust. (Samas: 132)

Schoondewoerd toob välja ka *FC United of Manchesteri* nimelise jalgpalliklubi, mis loodi *Manchester Unitedi* toetajate poolt reaktsioonina klubi müügile 2005. aastal ameeriklasest ärimehle Malcolm Glazerile. Schoondewoerd viitab taanlastest sotsioloogidele Michael Hviid Jacobsenile ja Poul Poderile, kelle sõnul on mainitud klubi loomine näide kogukonnapõhisest poliitilisest vastusest (või reaktsioonist) kaasaegsele konsumerismile. Schoondewoerd viitab ka *FC United of Manchesteri* liikmele Gary Selvidge'ile, kelle sõnul on mainitud klubi vahend protesteerimiseks Glazerite vastu, aga samas ka majakas kõikidele jalgpallifännidele, keda häirib kõrgtasemel spordi glamuriseerimine ja turustamine. Lisaks tähistab antud klubi Selvidge'i arust vastumeelsust tänapäeva ühiskonna võimetusele edendada sotsiaalset integratsiooni, mistõttu on *FC United of Manchesteri* liikmed aidanud kaasa kohalikele kogukondlikele initsiatiividele, et ennast kohaliku kogukonnaga ühendada läbi sotsiaalse kaasatuse, mis on kannustatud isiklikust kohusetundest ja mitte korporatiivsetest nõuetest. (Samas: 135)

Siinpuhul võib täheldada, kuidas jalgpalliklubi on loodud vastusena pettumusele algselt toetatud klubis. Arvan, et *FC United of Manchesteri* puhul on selgelt näha, kuidas toimivad vastandamisprotsessid jalgpallifännluses. Klubi loomise aluseks on vastandumine teatud mõtteviisile (antud juhul põhimõtteliselt kapitalism), mida representeerib varasemalt toetatud klubi. *FC United of Manchesteri* toetajate jaoks on *Manchester United* asunud esindama miskit, mis on neile vastuvõetamatu ja sellest tulenevalt on nad loonud Unitedile täielikult vastanduva jalgpalliklubi, mis sellisena seisab vastu ka jalgpalli kommertsialiseerimisele ning väärtustele, mida see kommertsialiseerimine endaga kaasa toob. Põhimõtteliselt võib väita, et *FC United of Manchester* eksisteerib vaid seetõttu, et on olemas *Manchester United* ehk „võõra“ olemasolu on tinginud uue identiteedi konstrueerimise. Endine „oma“ või „mina“, millega oma identiteet algselt seoti, on muutunud, mistõttu on

tekinud vajadus luua uus identiteet ning varasem „oma“ on muutunud vastandatavaks „võõraks.“

Spordisotsioloog John Williams kirjutab artiklis *Walking alone together the Liverpool Way: fan culture and 'clueless' Yanks* Liverpooli jalgpalliklubi fännikultuurist. Williamsi sõnul on ajalooliselt *Liverpool F.C.* fännidele olnud omane konservatism ja kollektiivne tegevusetus, mis on kontrastne naaberklubi *Everton F.C.* toetajaskonnaga, kellel on olnud võimalus nautida mõnevõrra demokraatlikumat klubi struktuuri ja toetajaid kaasavat filosoofiat klubi juhtkonnas. Oluline osa *Liverpool F.C.* fännikultuurist on Spion Kop (kutsutakse tavaliselt lihtsalt Kopiks) ehk klubi kodustaadioni Anfieldi üks otsatribüün, millel traditsiooniliselt paiknevad kõige kirglikumad toetajad. Kopi unikaalne suhe klubi mängijatega sai alguse 1920ndatel tänu pikaajalisele põhjaiirlasest (või ulsterlasest) väravavahile Elisha Scottile. Kopist sai eriline avalik ruum autentse kollektiivse kultuurilise ruumina, kus töölisklassi liikmed ja nende sümboolsed esindajad said end avalikult väljendada ja omavahel suhelda. *The Liverpool Way* ehk Liverpooli viis klubiasjade korraldamiseks tähistab efektiivset, konsensuslikku ja väarikat asjaajamist, mida viiakse läbi ettevaatlikult ja privaatselt, aga mis tuleneb, Williamsi sõnul mõnevõrra irooniliselt, perioodist, mil toetajatel puudus sisuliselt võim klubi autokraatsetele omanikele vastu astuda. (Williams 2012: 426-427)

2007. aastal osteti *Liverpool F.C.* ameeriklastest ärimeeste George Gilletti ja Tom Hicksi poolt. Hicks ja Gillett garanteerisid avalikult, et ost ei olnud laenul põhinev väljaost, millega klubi muutuks laenu tagatiseks (kuigi tegelikult oli, võib tagantjärele tõdeda). Williamsi sõnul lootsid Liverpooli toetajad vältida vihatud naabrite *Manchester Unitedi* laenust koormatud saatust. Liverpooli toetajaskond mõistis tol hetkel, et teatav kommertsialiseerumine oli klubi arenguks ja konkurentsivõimeliseks jäämiseks vajalik ning seega sai majanduslik realiteet olulisemaks kohalikust idealismist. Williams viitab Liverpooli fänniorganisatsiooni *Spirit of Shankly* (nimetatud Liverpooli kõige kuulsama peatreeneri Bill Shankly järgi ja loodud 2008. aastal võitlemaks Hicksi ja Gilletti vastu) liikmele Jay McKennale, kelle sõnul olid enamik toetajatest peaaegu meeleheitel ja seega ei uuritud põhjalikult isegi uute omanike tausta. (Samas, 430-432)

Üheks *Spirit of Shankly* omaduseks oli, et liikmed olid peamiselt meessoost töölisklassi või madalama keskklassi esindajad, kes rääkisid liverpoollaste aktsendiga (inglise keeles *scouse* ning selle kõnelejaid kutsutakse *scousers*). Williams viitab teisele *Spirit of Shankly* liikmele, Graham Smithile, kelle sõnul oli *scouserite* tuumik väga olulise tähtsusega, sest paljud Liverpooli toetajad väljaspool *Merseyside*’i uskusid klubi kultuuri, milleks Smithi sõnul oli loomulikult Liverpooli linna kultuur. Williamsi sõnul juhtisid *Spirit of Shankly* poliitikat kohalikud, „autentsed“ *scouserid* ja nende võimu legitimeeris ülemaailmne toetus, mida antud fänniühendusele avaldati. (Samas, 435) Üheks *Spirit of Shankly* eesmärgiks oli ka toetajate esindatus klubi tegemistes. Paljuki tänu *Spirit of Shankly* korraldatud protestidele ja ka lobitööle müüdi *Liverpool F.C.* 2010. aasta oktoobris Bostonist pärit grupile *New England Sports Ventures* (hetkel kannab nimetust *Fenway Sports Group*). Uued omanikud võtsid ka koheselt ühendust mainitud fännigrupiga ning seletasid neile lahti oma plaanid klubiga. (Samas, 437-438)

Siinpuhul saab tuua võrdluse Liverpooli jalgpalliklubi ja Unitedi toetajate vahel. Kui üks kontingent Unitedi toetajatest otsustas uute omanike saabudes uue klubi luua, et oma identiteeti säilitada, siis Liverpooli toetajad otsustasid hoopis oma identiteeti mõneti muuta. Kui ühel puhul muutus „oma“ tähendus „võõraks“ ja tingis seega uue identiteedi loomise, siis teisel puhul varasema vastandatava „võõraga“ kaasa minna ja uues sotsiaalses situatsioonis justkui „oma“ ja „võõra“ rollid teataval määral vahetada. Ilmselt võib mõlemas grupis näha ülalmainitud „projekti identiteedi“ omadusi.

Üritan vaadelda *Liverpool F.C.* ja *Manchester Unitedi* vastasseisu läbi Ben Porati kolme domeeni. Emotsionaalne-afektiivne kogemus väljendub antud klubide vahel nii staadionitel, kui ka fännide omavahelistes vestlustes, fänniajakirjade artiklites ning ka meedias. Pidev enda toetatava klubi ja seeläbi ka enda võrdlemine teisega ei ole peaaegu kunagi emotsioonitu. Staadionitel väljendub see kahtlemata lauludes ja rõõmuhüüatustes või ahastusest tingitud karjetes, olenevalt väljakul toimuvast. Kognitiivne kogemus on vast midagi, mis on igasuguse rivaliteedi puhul sarnane. On fänne, kes seovad oma identiteedi tugevamini klubiga ja on neid, kes seovad lõdvemalt ning laiemalt võttes on see kogemus pigem igale fännile isiklik. Sümbolistlik kogemus tähistab Liverpooli jalgpalliklubi puhul tugevat traditsionaalsust ja klubi ajaloost lugu pidamist. Samuti on Liverpooli toetajate jaoks

olulisel kohal erinevad laulud, eriti eelmainitud *You'll never walk alone*, mis väljendab tugevat kogukonnatunnetust. Klubi esindab toetajate jaoks teatud väärtusi, mida omistatakse ka antud linnale üldiselt. Unitedi peamiseks tunnuseks on tõsiasi, et neil on kõige suurem toetajaskond inglise jalgpalliklubidest, seega, kui algselt esindas ta Manchesteri elanikke, siis tänapäeval on klubi globaalne bränd, mis sümboliseerib edu ja võitlustahet.

Analüüsin Liverpooli ja Unitedi vastasseisu kasutades Armstrongi ja Giulianotti seitset struktureeritud suhet.

1. Vastuolus olevate identiteetide konstrueerimine: legitimeerimine, vastuseis, projekt. Kõneldes legitimeerivast identiteedist uuritavate klubidega seoses, peab arvestama mitut aspekti. Esiteks ei ole kummagi klubi fännid eriti huvitatud inglise identiteedi edendamisest ja seetõttu ei saaks kõnelda mingisugusest poliitilisest toetusest või patronaažist, mis antud klubide võimupositsiooni kindlustanud oleks. Näiteks kirjutab Liverpooli fännist blogija John Ritchie fännilehel www.thisisanfield.com, et Liverpooli *scouseritest* toetajad näevad end ennekõike kui *scousereid* ja nende inglise identiteet on teisejärguline, millele viitab ka üks Liverpooli toetajate hüüdlause: „We're not English, we are Scouse“ ehk „Me ei ole inglased, me oleme *scouserid*.“ (Ritchie 2013, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Unitedi toetajate üks kuulsamaid hüüdlauseid on seevastu: „*We're Man United, we do what we want*“ ehk „Me oleme Man United, me teeme, mis tahame.“ Kummagi klubi fännid ei pööra rõhku oma inglise pärasusele, mistõttu saaks ühest küljest legitimeeriva identiteedi konstrueerimist vaadelda pigem näiteks Inglise Jalgpalliassotsiatsiooni tasandilt, kelle loodud süsteemis loovad ja reprodutseerivad klubid ja nende toetajad oma identiteedid, mis kokkuvõttes loovad identiteedi, mida tänapäeval saaks ehk nimetada näiteks *Premier League*'i identiteediks ja mis köidab vaatajaid üle maailma. Teisalt aga, arvestades, et Liverpooli ja Unitedi näol on tegu kõige edukamate inglise jalgpalliklubidega, on ilmselge, et nad omavad suuri rahalisi ressursse ja ka poliitilist mõjuvõimu. See positsioon on klubide poolt küll väljakul teenitud, aga siiski, olles ükskord võimupositsioonile saanud, hakkab võim ennast ise reprodutseerima ning toob kaasa võimulolija positsiooni kindlustamise. Seetõttu saaks antud klubid kahtlemata asetada

kategooriasse, mida Armstrong ja Giulianotti nimetasid „legitimiseerivaks identiteediks.“ Põhimõtteliselt tähendab juba tipus olemine seda, et identiteeti hakatakse legitimiseerima.

Samas saab ajalooliselt mõlema klubi puhul jälgida ka vastuseisu identiteedi teket. Ajalooliselt on klubide peamisteks toetajateks olnud töölisklassist pärit mehed, kelle jaoks kohalikud klubid pakkusid võimaluse tunda end osana millestki suuremast ja arvatavasti nähti ka klubides teatavat esindusorganit. Kahe klubi vahel võib märgata ka etniliste eripärade ja rõhutamist, sest ühed on *scouserid* ja teised *mancid*. Näiteks Unitedi fännilaulus „*The pride of all Europe*“ ehk „Terve Euroopa uhkus“, mis on välja toodud Unitedi fännisaidil *Stretford-end.com*, oleval sõnad „Me vihkame *scousereid*, koknisid kindlasti (ja Leedsi), me oleme United, ilma igasuguse kahtluseta, oleme Manchesteri poisid“ viitaksid minu hinnangul teatavale vastuseisu identiteedile. (*Stretford-end.com*, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Rõhutatakse oma kuuluvust Manchesteri ning tehakse maha rivaale ja väidetakse suisa, et ollakse terve Euroopa uhkus ning, vähemalt antud laulu põhjal võiks väita, et kohalik identiteet ja klubi funktsioon kommuuni esindajana asetatakse väga olulisele kohale. Antud identiteedid on muidugi ajas muutuvad ja näiteks arvestades *Spirit of Shankly* tekkelugu ja olemust võiks väita, et sellega seotud fännide puhul võib kindlasti väita, et nad on enda jaoks konstrueerinud projekti identiteedi. Sama võib täheldada ka F.C. United of Manchesteri puhul.

2. Jõudude/võimu ebavõrdsuse draama. Liverpooli ja Unitedit peab kindlasti pidama jõukateks ja poliitiliselt mõjukateks klubideks. Sotsioloogid Ed Mainwaring ja Tom Clark kirjutavad artiklis '*We're shit and we know we are': identity, place and ontological security in lower league football in England*, et Premier League'i nelja suurima klubi (tol ajahetkel ehk aastal 2011) ehk Manchesteri Unitedi, Arsenali, Chelsea ja Liverpooli mängu näidatakse televisioonis palju tihedamini, kui teiste klubide omasid. Põhjuseks toovad Mainwaring ja Clark tõsiasja, et neid on lihtsam turustada ning seetõttu saavad ka mainitud klubid suuremaid tulusid televisiooni pealt, mistõttu tekibki raha ebavõrdne jaotumine. Meedia on autorite sõnul võtnud väiksematelt klubidelt võimaluse võistelda liigajalgpalli kõrgematel tasanditel (Mainwaring, Clark 2011: 114). Selliste protsesside taustal on üsna lihtne näha, kuidas jalgpall dramatiseerib võimu ebavõrdsuse. Väikeste klubide toetajad ei salli suurklubisid ilmselgetel põhjustel ning suurklubide toetajad ei tee ilmselt enamjaolt

esimestest välja. Heaks näiteks võib ka siinpuhul taas tuua juba ülalmainitud hüüde „Tõuse püsti, kui vihkad Man U-t.“

3. Sukeldunud rahvusriiklus. Uurides Unitedi ja Liverpooli fännide laule, torkab silma, et lauldakse palju iseennast, kodulinna, klubi ja klubi legende ülistavaid laule ning samas ka rivaale mõnitavaid laule, aga laule, kus ülistatakse Inglise identiteeti, ei ole (*Anfield Online*, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses). See-eest on Unitedi toetajad kunagi laulnud: „*He plays on the left, he plays on the right, that boy Ronaldo, makes England look shite!*“ ehk lauldakse, et Cristiano Ronaldo mängib niivõrd hästi, et jätab Inglise koondise häbisse, millest võib tuletada, et antud klubi toetajate jaoks on rahvuskoondis teisejärgulise tähtsusega. (kasutaja Utsav Killa, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Kui pidada sukeldunud rahvusriikluse all silmas protsessi, mille käigus jalgpalliklubid reprodutseerivad kogukondlikku solidaarsustunnet ja peegeldavad spetsiifilisi, vastuhakkavaid rahvuslikke identiteete, mis on muidu allasurutud või vagurad, siis võiks küll öelda, et selliseid tendentse on nii Liverpooli, kui ka Unitedi puhul märgata. Klubide kohalikud toetajad ei soovi ilmselt saada omaette rahvusriikideks, aga siiski vastandatakse kohalik identiteet mõneti rahvuslikule identiteedile ja see tuuakse välja just jalgpallistaadionitel.

4. Vähemuste identiteet ja kohalikud erinevused. Manchester ja Liverpool paiknevad Inglismaa kaarti vaadates pigem perifeerias, seega mängivad kindlasti antud rivaliteedis rolli ka kohalikud erinevused, milledest peamiseks on erinev murre. Linnade geograafiline lähedus ja soov naabrist parem olla annab vastasseisule kahtlemata lisadimensiooni. Samuti lisab dimensiooni erinev murre, linnade omavaheline ajalugu ja klubide edukus jalgpalliväljakul. Arvan, et selline rivaliteet on tekkinud kõikide mainitud faktorite koosmõjul ja need faktorid võimendavad üksteist ja see võimendus tuleb kõige paremini esile kahe klubi vahelistel mängudel. Samas arvan ma, et kõige olulisemat rolli mängib siiski klubide ajalooline edukus. Olen arvamusel, et kui näiteks hoopis Everton ja Manchester City oleksid kaks kõige auhinnatumat klubi inglise jalgpalli ajaloos, siis oleks nende kahe vahel üsna sarnane rivaliteet. Hetkel on aga Evertoni ja Manchester City vastasseis võrreldes Liverpooli ja Unitedi omaga pigem marginaalne.

5. Väljajätmise sümbolne vägivald. Armstrong ja Giulianotti toovad näiteks Unitedi fänniklubi „*Red Army*“ (mainitud ka ülal), kes kaldus 70ndatel vägivallale ning autorite hinnangul ei olnud see juhus, et just samal perioodil kukkus klubi oma dominantselt positsioonilt. Samas peaks arvestama, et 70ndatel ja 80ndatel oligi huliganism üheks lahutamatuks osaks inglise jalgpalli fännikultuurist. Liverpooli toetajast ajakirjanik Neil Jones kirjutab internetileheküljel www.soccerlens.com, et 70ndatel muutusid igapäevaseks nähtuseks jalgpalliklubide toetajate seas tekkinud spetsiifilised fänniklubid, mida inglise keeles kutsutakse nimetusega *firms* ja mida võiks siinkohal lihtsustatult tõlkida kui „firmad.“ Need firmad olid organiseeritud, kindlate nimetuste ja sümbolikaga, liikmed pärinesid enamjaolt töölisklassi perekondadest ja nad riietusid vabalt ehk ei kandnud tingimata klubi värve. Jonesi sõnul olid 1980ndad jalgpallihuliganismi tippajaks Inglismaal. Euroopa karika finaalis 1985. aastal kohtusid Liverpool ja Juventus ning kahe klubi toetajate kokkupörke käigus kukkus kokku sein, mis eraldas Juventuse fänne nn. „neutraalsest alast.“ 39 Juventuse toetajat suri, aga sellegipoolest käis võitlus fännide vahel edasi. (Jones 2009, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Liverpooli puhul ei saaks kindlasti vähemalt 80ndate kontekstis rääkida väljajätmisest tingitud vägivallast, sest tolle perioodi näol oli tegu kõige edukama ajaga klubi ajaloo vältel. Unitedi toetajate puhul võis ilmselt tõesti rolli mängida tõsiasi, et nad olid kaotanud oma varasema võimupositsiooni, aga samas tuleb kindlasti ka arvestada, et huliganism oli tol ajal inglise jalgpallis laialt levinud ning väljajäämistunne ei olnud kindlasti ainus põhjus.

6. Esteetilised koodid, traditsioon ja modernsus. Alates Bill Shankly tulekust Liverpooli on Liverpooli mängustiili ja klubi asjaajamispraktikate kohta kasutatud nimetust *The Liverpool Way* ehk „Liverpooli viis“ asjaajamiseks. „Liverpooli viisi“ võib pidada üheks põhiliseks osaks Liverpooli toetaja identiteedist. Klubi tegevust kiidetakse juhul, kui see ühtib mõneti müütilise „Liverpooli viisiga“ ja kui juhtkonna tegevust ei sallita, väidetakse, et antud teguviis ei lähe kokku „Liverpooli viisiga“ ehk klubi identiteediga. Peamiselt väljendub see põhimõttes, et peatreenerile antakse aega ja teda toetatakse, mis on tänapäeva *Premier League*’i klubide seas üsna haruldane. Samas eeldatakse alati, et klubi on võimeline võitma või vähemalt treener ja mängijad annavad kõik, et saavutada edu väljakul. 2010. aasta juulist kuni 2011. aasta jaanuarini oli Liverpooli peatreeneriks Roy Hodgson, kes osutus fännide seas

erakordselt ebapopulaarseks, sest üritas ootused madalale tuua ning juurutada mõtteviisi: „kaotamine on okei“ (Mike Forrest 2012, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses)

Unitedi identiteedi ja mängustiili löid peamiselt nende kaks edukaimat peatreenerit Matt Busby ja Sir Alex Ferguson. Fergusoni all mängiti üldiselt ründavat jalgpalli ja nende erioskuseks oli viimastel minutitel tähtsate väravate löömine. Nii Ferguson, kui ka Busby on kuulsad eelkõige seepoolest, et ehitasid oma meeskonnad peamiselt klubi noormängijatest, vastandina heade mängijate kokkuostmisele. Ferguson läks 2013. aasta suvel erru ning hooajal 2013/2014 oli klubi peatreeneriks David Moyes, kes sattus fännide põlu alla, sest klubi mängis tema all ettevaatlikku ja igavat jalgpalli ning neid ei saatnud mänguplatsil edu (Finlay 2014, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses).

Jalgpalliajakirjanik Barney Ronay kirjutab jalgpalliajakirjas *When saturday comes*, et traditsiooniliselt seostatakse inglise jalgpalli pigem väga jõulise ja otsese mänguga, kus pall lüüakse kõigepealt vastase väljakupoolele ning üritatakse seejärel kuidagi vastase karistusallasse ning väravasse saada (Ronay 2003, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses). Kui arvestada, et vähemalt fännide arvates mängitakse enamjaolt Inglismaal jõulist ja otsest jalgpalli, siis ilmneb, et Unitedi ja Liverpooli toetajad üritavad end sellisele stiilile vastandada ja peavad üleliia füüsilist mängu ebaõiglaseks. Võib väita, et antud klubide puhul mängib atraktiivne, aga eelkõige siiski edukas, mängustiil väga olulist rolli nende identiteedis.

7. Korralage kapitalism ja vastasseisude transformatsioon. Ka Liverpooli ja Unitedi vaheline vastasseis on muutunud korralageda kapitalismi tõttu. Unitedi kodulehel on kirjas, et tegu on kõige populaarsema jalgpalliklubiga maailmas (allikas saadaval Internetis, otsene viide kasutatud kirjanduses). Kui 90ndate alguses oli Inglismaa vaieldamatult kõige edukamaks ja suurimaks klubiks Liverpool, siis kuna Unitedi kuldaeg ühtis Liverpooli teatava languse ja inglise jalgpalli globaliseerumisega, on United hetkel vaieldamatult rahaliselt ja mõjuvõimu poolest tugevamal positsioonil (kuigi 2013/2014 hooajal jäi Liverpool *Premier League*'is teiseks ja United seitsmendaks). Klubide vastasseis on transformeerunud kohalikult tasandilt ülemaailmseks, sest mõlema fänne leidub igal mandril ning võitlus käib lisaks

jalgpallimängule ka finantstasandil, sest mõlemad soovivad enda toetajaskonnaga liita erinevaid turge.

3.2. *Liverpool F.C.* ja *Everton F.C.*

Liverpooli Jalgpalliklubi ametlikul kodulehel www.liverpoolfc.tv on kirjas, et Evertoni nime kandev jalgpalliklubi asutati tänu püha Domingo kiriku pastori Ben Swift Chambersi ja poliitiku ning õllepruulija John Houldingu koostööle. Püha Domingo kiriku jalgpallimeeskond oli amatöörvõistkond, mis loodi lähtudes arvamusest, et tervislik kirg võistluslike meeskonnamängude vastu hoiab noored poisid ja mehed religioosselt õigel teel. Meeskond ei kohtunud aga mitte kirikus, vaid hotellis, mille kõrval asetses maja nimega *Ye ancienne Everton toffee house*, kust tuleneb Evertoni jalgpalliklubi hüüdnimi *the toffees* ehk eesti keeles „iirised“. Meeskond hakkas 1884. aastal mängima muruplatsil, mis asetses Anfieldi nime kandva tänava kõrval ja ka tänapäeval kannab *Liverpool F.C.* kodustaadion nime Anfield (ning asub sama koha peal). Klubi finantsolukord paranes pidevalt tänu klubi presidendile John Houldingule, kes oli hiljem ka Liverpooli linnapea. Inglise professionaalne jalgpalliliiga loodi 1888. aastal ja esimene mäng, 8. septembril, peeti just Anfieldil. Houldingu soov klubi pealt raha teenida tekitas liikmete seas lahkkelisid, mis jõudsid haripunkti 1892. aastal. Näiteks lubas ta mängupäevadel staadionil müüa vaid enda õllesid ja mängijad kasutasid riietusruumina lähedal asuvat Sandoni pubi, mille pealt Houlding taas teenis, sest seal jõid ka mängijad tema toodetud õlusi. (*LFC story*, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses).

1891. aastal tegi Houlding ettepaneku, et Evertoni jalgpalliklubi peaks ostma Anfieldi ja ka ümbritseva ala, mis kuulus talle endale. Teiste liikmete jaoks tundus aga hind kõrge ja ettepanek ei läinud läbi. Sama aasta oktoobris lahkus enamik juhatusest ja mängijatest eesmärgiga luua uus staadion mujale. 1892. aasta 12. märtsil läksid Houlding ja Everton ametlikult lahku ning Houlding lõi koos 18-19 teise liikmega 15. märtsil Liverpooli

jalgpalliklubi. Houlding otsustas nimetada uue klubi linna järgi, mängusärkide värviks valiti punane, sest seda peeti ka linna värviks ning 1901 valiti klubi vapiks Liverpooli linna sümbol *Liver bird*. Evertoni liikmed ostsid samal ajal maalapi Stanley pargist põhja pool. Liverpool ostis üle tosina mängija Šotimaalt, mistõttu kutsuti neid „meeskonnaks kõikide Macidega“ (šotipäraste perekonnanimede tõttu). Liverpool F.C. esimene mäng oli sõprusmäng Rotherhami vastu ning samal päeval mängis Everton F.C. oma esimese kohtumise oma uuel staadionil, Goodisonil. Liverpool F.C. mängu tuli vaatama ainult käputäis inimesi, aga Evertoni mängule saabus üle 10 000 pealtvaataja. Seda hetke võib ilmselt pidada Merseyside'i vastasseisu alguseks. (Samas)

Oma doktoritöös *The division of Everton Football Club into hostile factions: the development of professional football organisation on Merseyside, 1878-1914*, kirjutab Leedsi ülikooli teadlane David Kennedy, et 1892. aasta pingete kulminatsioon tulenes protsessist, mille käigus sooviti Evertoni klubi ühiskondlikku identiteeti muuta tekkinud kommertslike soovide tõttu. Seetõttu tekkisid klubi liikmeskonnas lahkkelid, mis viisid kaheks leeriks killustumiseni. Pärast lahkuminekut on Kennedy hinnangul näha erinevaid mõtteviise ka klubide organisatsioonilisel tasandil, aga 1914. aastaks muutusid klubid siiski üsna sarnasteks. (Kennedy 2003: III)

New York Timesi Euroopa spordi korrespondent Sam Borden kirjeldab oma artiklis *The friendly derby? Well, Everton-Liverpool is friendlier* kahe Liverpooli klubi vahelist vastasseisu. Tema sõnul eristab Liverpooli ja Evertoni rivaliteeti teistest linnasisestest jalgpallivastasseisudest Euroopas üldiselt vägivallatu atmosfäär mängupäevadel ja ka muul ajal. Meedia poolt on antud vastasseisule omistatud nimetus *The friendly derby* ehk „sõbralik derbi.“ Borden kirjutab, et kuigi fännidele mõlemalt poolelt ei pruugi selline nimetus just üleliiaast rõõmu pakkuda, tõdevad enamik neist siiski, et Liverpooli linna ebatavaline segunemine punase ja sinise vahel on unikaalne. Ta toob näiteid perekondadest, mille liikmed toetavad erinevaid klubisid ja toob välja, et enamik linnasiseseid vastasseise jalgpallis põhinevad geograafilistel, majanduslikel või religioossetel erinevustel, mistõttu on enamjaolt lihtne eristada erinevate poolte toetajaid. Liverpoolis ei ole aga ühtegi ilmselget viisi eristamiseks kopisti (inglise keeles *Kopite*, tuletatud ülalmainitud tribüüni nimetusest) sinininast (ehk Evertoni toetajast, sest Everton mängib sinistes särkides). Borden kirjutab, et

tänapäeval austavad Liverpooli fännid Goodison Parki atmosfääri ning Evertoni fännid tunnistavad üldiselt, et Anfieldile pole laulmises võrdväärsed. Borden lisab, et mõlema poole fännid mäletavad nii nimetatud „sallide miili“, mis oli Evertoni ja Liverpooli sallidest koosnev köis Goodison Parki ja Anfieldi vahel, mälestamaks Hillsborough staadionil hukkunuid. (Borden 2014, allikas saadaval Internetis, viide kasutatud kirjanduses)

Liverpooli fännist blogija David Hendrick üritab artiklis *5 reasons the Liverpool vs Everton rivalry comes with mutual respect* pakkuda põhjuseid sellise „sõbraliku derbi“ olemasoluks. Ta ütleb, et jalgpall on, koos muusikaga, andnud Liverpooli linnale unikaalse kultuuri. Kui teistes linnades toetab üks majapidamine kindlat klubi ning toetus antakse edasi generatsioonilt järgmisele, siis Liverpoolis on tavaline, et näiteks vennad toetavad erinevaid klubisid ja abielupaar kõnnib koos staadionile ning üks neist kannab punast, teine sinist salli. Derbipäevadel on tavaline näha peresid koos staadionitel ning erinevates värvides. Ta toob ka välja, et kuigi väljakul on tegu ühe kõige tulisema vastasseisuga (sest viimase 20 aasta jooksul on just Liverpooli-Evertoni mängudes jagatud kõige rohkem punaseid kaarte), on „sõbraliku derbi“ nimetus õigustatud, sest inimesed, kes väljaspool staadionit on parimad sõbrad või pereliikmed, asuvad küll staadionil justkui vastaspooltel, aga tihedate sidemete tõttu ei ole üldiselt poolte vahel vägivalda. Kolmandaks väidab Hendrick, et 80ndad aastad, mil Liverpool ja Everton domineerisid inglise jalgpalli, on kahe klubi fänne lähedasemaks teinud. Liverpool võitis sel perioodil viis korda inglise meistriliiga, kaks korda FA karika, neli korda liiga karika ja kaks korda Euroopa karika ning Everton võitis kaks korda inglise meistriliiga, ühe FA karika ja Euroopa karikavõitjate karika. Samal perioodil oli Thatcheri valitsuse poliitika Põhja-Inglismaa linnu laostamas ning jalgpallis nähti varjupaika. Fännide seas tekkis vastastikune austus kahe klubi saavutuste suhtes. Hendricki hinnangul on ka märkimisväärne, et klubide vahel on toimunud 30 mängijate üleminekutehingut, mis on tema sõnul kõvasti rohkem, kui tavaliselt linnasiseste vastasseisude puhul. Kõige olulisemaks sõbralikkuse põhjuseks peab Hendrick Hillsborough tragöödia järel tekkinud ühisrinnet. Hillsborough sündmuste järel tehti meedias süüdlasteks Liverpooli fännid ning Hendricki sõnul pööras Thatcher Liverpooli linnale selja, mis aga tõi kokku kõik linna elanikud. 23 aastat kestis kampaania, millega nõudsid nii Liverpooli, kui ka Evertoni fännid, kellest mitmed olid kaotanud Hillsborough'l sõpru ja sugulasi, teatud dokumentide, mis olid valitsuse Thatcheri

valitsuse poolt salastatud, avaldamist. (Hendrick 2012: allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) 2012. aastal avaldati Ühendkuningriigi valitsuse poolt loodud Hillsborough Iseseisva Paneeli uurimuse tulemus, millest selgus, et Liverpooli fännid ei olnud süüdi Hillsborough'i hukkunud inimeste surmades ning meedias vahetult pärast Hillsborough sündmuseid esitatud teated olid fabritseeritud. (allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses)

Liverpooli ja Evertoni vastasseisu puhul on ilmselt Ben Porati kognitiivse kogemuse domeen üsnagi unikaalne. Kui Ben Porati uuritud jalgpallifännid Iisraelis pidid tihtipeale valima perekonna või oluliste teiste ja jalgpallimatši vahel, siis Liverpooli linnas peaks kognitiivne kogemus omandama üsna omapärase olemuse. Arvestades, et suur osa fännide tutvusringkonnast ja olulistest lähedastest on ilmselt samuti fännid, on lihtne näha, kuidas antud linnas on jalgpall ilmselt valikute tegemisel esikohal. Viimane lause ei tähenda muidugi seda, et keegi jätaaks näiteks oma lapse sünnile minemata jalgpallimatši tõttu, aga arvatavasti esineb konflikte jalgpallifänni ja oluliste lähedaste vahel vähem, kui mujal. Sümbolistlikust kogemusest mõtiskledes tundub, et tegelikult sümboliseerivad mõlemad põhimõtteliselt samu väärtusi ja mõlemad esindavad Liverpooli linna ja selle kodanikke. Tundub, et olulisem on jalgpallifänniks olemine, kui ühe või teise klubi pooldamine.

Analüüs Armstrongi ja Giulianotti seitsme struktureeritud suhte põhjal: **1. Vastuolus olevate identiteetide konstrueerimine: legitimiseerimine, vastuseis, projekt.** Väljakul on Liverpooli ja Evertoni rivaliteedis olnud edukam punases mängiv võistkond. Kihlveokontorite jaoks statistikat tegeva internetilehekülje *Soccerbase* andmetel on Liverpooli ja Evertoni vahel peetud 220 võistlusmängu, millest 86 on võitnud Liverpool, 68 on lõppenud viigiga ja 66 on võitnud Everton. (allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Ka majanduslikult on Liverpool Evertonist kõvasti võimekam. Näiteks Readingu Ülikooli Henley Ärikoolis jalgpallirahanduse alal doktorikraadi omandanud Tom Markham peab Liverpooli väärtuseks 352,2 miljonit naela ning Evertoni väärtuseks 112,3 miljonit naela. (allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Selles mõttes võib asetada Liverpooli linna siseselt Evertoni pigem „vastuseisu identiteedi“ kandjaks ja Liverpooli „legitimiseeriva identiteedi“ kandjaks. Viimane on domineerival positsioonil ja läbi oma

edukuse üritab seda võimu pidevalt reprodutseerida, samas kui Evertoni toetajad võivad ehk tunda ennast kui „tõelisi“ liverpoollasi, sest Everton loodi varem ja Liverpool lõi sellest lahku. Liverpoolsi ja Evertoni vastasseisule pühendatud fännilehekül www.themerseyjuror.co.uk üks loojatest, liverpoolsi fännist Anthony Dunn kirjutab artiklis *The Deluded Kopite*, et tema hinnangul on oluliseimateks hüüdnimedeks, mida kahe klubi toetajad üksteise kohta kasutavad, *deluded Kopites* ja *bitter blues*, mis tähistavad vastavalt „pettekujutelmades elavaid kopiste“ ja „kibestunud siniseid.“ *Deluded Kopite* tähistab Evertoni fännide arvamust, et Liverpoolsi toetajad peavad enda klubi suuremaks, kui see tegelt on ning Liverpoolsi fännid peavad Evertoni omasid lihtsalt kibestunuteks. Nagu teises peatükis mainitud, on Armstrongi ja Giulianotti järgi „vastuseisu identiteedi“ üheks tunnuseks sotsiaalne ebavõrdsus ehk üks grupp on millestki sotsiaalselt välja jäetud. Kuna Liverpoolsi linnas ei mängi jalgpallifännluses sotsiaalne ebavõrdsus märkimisväärset rolli, võib minu hinnangul väita, et Evertoni puhul saab täheldada „vastuseisu identiteeti“ ning see vastuseis tuleneb jalgpallist. Ainsaks erinevuseks klubide vahel on tõsiasi, et üks on teisest ajalooliselt edukam ja suurem ning see ongi Evertoni fännide jaoks vastandamise aluseks. Hillsborough’l hukkunute õigluse eest võidelnud *Justice for the 96* ehk „Õiglus 96-le“ kampaanias võib näha ka projekti identiteedi tunnuseid ning siinpuhul on eriti huvitav, et kahe klubi toetajad viisid antud kampaaniat läbi koos ehk löid endale ühise identiteedi.

2. Jõudude/võimu ebavõrdsuse draama. Ka siinpuhul ilmneb, et Liverpoolsi ja Evertoni puhul dramatiseerib jalgpall võimu jaotumise ebavõrdsust, mille on loonud aga jalgpall ise. Kumbki klubi pole oma positsiooni saavutanud tänu poliitilisele patronaažile või võimu omava eliidi esindamisele. Liverpool on domineeriva positsiooni omandanud tänu pikaajalisele edukusele ja seetõttu on neil olnud võimalus oma positsiooni pidevalt tugevdada ehk võimu reprodutseerida ning seetõttu saabki väita, et kui antud juhul kõnelda võimu ebavõrdsuse dramatiseerimisest Liverpoolsi linnas, siis tuleneb see võim selgelt jalgpallist endast ja ei ole tingitud mänguvälistest faktoritest.

3. Sukeldunud rahvusriiklus. Antud nähtusest saaks taas kõneleda mõlema klubi toetajate koostööd arvestades. Hillsborough sündmuste järgselt tugevnes ühine identiteet kahe klubi toetajate vahel ning vastandati end eelkõige Margaret Thatcheri valitsusele. Samas ei saa antud „projekti identiteedi“ puhul kõneleda näiteks rahvusriigi staatuse omandamise

soovist. Seetõttu peaks siinpuhul ütlema, et Liverpooli elanike seas on elemente „sukeldunud rahvusriiklusest,“ aga siiski ei saaks öelda, et eksisteeriks rahvusriiklusele suunatud ning mingisuguse võõra poolt alla surutud „projekti identiteet.“

4. Vähemuste identiteet ja kohalikud erinevused. Kohalikeks erinevusteks oleks fakt, et ühe klubi toetajad toetavad klubi, millel on suurem globaalne fännikogukond ning teise klubi toetajad peavad end seepärast võib-olla „õigemateks“ kohaliku identiteedi esindajateks.

5. Väljajätmise sümboolne vägivald. Evertoni fänn Jim Keoghan kirjutab internetiajakirjas *Sabotage Times*, et 80ndatel tõusis Everton Liverpooli tugevaks rivaaliks ning see halvendas suhteid kahe klubi toetajate vahel, sest Everton suutis Liverpooli võimupositsiooni kõigutada. Ta toob välja, et ühelt poolt tõi see justkui fännid kokku, sest Wembleyle rännati koos ning hüüti „Merseyside, Merseyside,“ aga teisalt muutus kohalik vastasseis intensiivsemaks. Keoghani sõnul peavad Liverpooli toetajad Evertoni fänne kibestunuteks ning Evertoni fännid esimesi eneseimetlejateks ja pinnapealseteks ning maailmas on vähe asju, mis on Keoghani jaoks niivõrd magusad, kui võimalus tervitada üleolevalt Liverpooli toetajaid pärast derbi võitu. Samuti toob ta välja, et populaarse arvamuse kohaselt halvenesid suhted Liverpooli ja Evertoni toetajate vahel pärast Heyseli õnnetust, sest seetõttu ei lubatud inglise klubidel 5 aastat Euroopa karikasarjades mängida ning Evertonilt võeti seega ära võimalus osaleda antud sarjades. (Jim Keoghan, allikas saadaval Internetis, otsene aadress kasutatud kirjanduses) Siinpuhul võib näha mõlemalt poolelt „väljajätmise sümboolset vägivalda.“ Esiteks Liverpooli fännide poolt, kes olid aastakümneid harjunud olema suurima klubi toetajad ning kelle võim järsku naabrite poolt vankuma löödi, mistõttu süvenes sallimatus Evertoni toetajate vastu. Teiseks Evertoni toetajad, kes tundsid, et nende klubi jäi ilma võimalusest mängida Euroopa karika eest, sest Liverpooli fännide tõttu said Inglise klubid keelu.

6. Esteetilised koodid, traditsioon ja modernsus. Liverpooliga seostatavast mängustiilist kõneldi juba ülal ning Evertoniga seoses ei saaks öelda, et klubi oleks pikaajaliselt olnud seotud kindla mängustiiliga, mis esindaks kuidagi Evertoni toetajaid.

7. Korralage kapitalism ja vastasseisude transformatsioon. Arvatavasti on ülemaailmsete fännide ja ülaltoodud flanööri tüüpi fännide jaoks tõesti Liverpooli-Evertoni

mäng mõnevõrra väiksema tähtsusega, kui mängud Euroopa karikasarjades, aga samas võib üsna kindlalt väita, et Liverpooli elanike jaoks ei kao ilmselt Liverpooli derbi tähtsus niivõrd lihtsalt, sest klubide omavaheline ajalugu on niivõrd pikk ja värvikas ning nad puutuvad antud rivaliteediga igapäevaselt kokku. Korralage kapitalism on Liverpooli ja Evertoni vastasseisu mõjutanud kindlasti. Liverpool võib endale lubada kallemaid mängijaid ning see tekitab ilmselt kahe klubi toetajate vahel teatavat dissonantsi ning lisab rivaliteedile tasandi, mida seal varem võib-olla ei olnud. Eriti arvestades näiteks fakti, et Everton on juba pikemat aega olnud koormatud korraliku võlaga, millest on David Kennedy ja Peter Kennedy kirjutanud artiklis *It's the little details that make up our identity': Everton supporters and their stadium ballot debate* (Kennedy, Kennedy 2010: 550).

KOKKUVÕTE

Töö tegemisel ilmnes, et teema on tohutult lai ning vajaks kindlasti edasist uurimist, kuna erinevaid faktoreid ja nüansse on tohtu hulk. *Liverpool F.C.* ja *Manchester United F.C.* puhul võib väita, et kollektiivse identiteedi ja võõra suhte kõige olulisemaks komponendiks antud vastasseisus on jalgpall, kus erinevusi kasutatakse kõige enam ära. Ülejäänud omapärad lisavad vastasseisule tasandeid, aga mitte ükski neist ei too vastasseisu sellisel moel esile, nagu jalgpall. Laiemalt vaadates võib isegi väita, et antud kahel klubil ja nende toetajatel on tegelikult rohkem ühist, kui erinevat.

Liverpool F.C. ja *Everton F.C.* vastasseisu puhul on samuti jalgpall on peamine, mis antud klubide toetajate vahel erinevust loob. Võõras konstrueeritakse vastavalt poolehoidule ja eristamisele ei lisa tasandeid sotsiaalsed, religioossed või poliitilised faktorid. Samas on vastasseis sellegipoolest suure tähtsusega Liverpooli linna elanikele.

Raske on antud teema puhul teha suuremaid üldistusi, sest need jätaksid varju vastasseisude spetsiifilised elemendid ning seetõttu ei oleks üldistused eriti täpsed. Töö eesmärgiks oli uurida kollektiivse identiteedi loomist ja võõra konstrueerimist jalgpallifännluses. Uurimuse käigus ilmnes, et objekti analüüsimine on oodatust keerulisem, sest arvestama pidi nii ajalooliste, kultuuriliste, kui ka geograafiliste faktoritega. Paraku ei olnud kõikidele võimalik piisavalt tähelepanu pöörata.

Kindlasti väärrib teema edasist uurimist, sest kultuurinähtusena on jalgpallifännlus endiselt pidevas muutumises ja spordialana on jalgpall endiselt maailmas populaarsust kogumas, mistõttu on kahtlemata tegu uurimisväärsel objektiga.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Anfield Online.** *Liverpool FC songs.* Kättesaadav: <http://www.anfield-online.co.uk/features/lfcsongs.htm> (30.05.2014).
- Armstrong, Gary; Giulianotti, Richard** 2001. *Fear and loathing in world football.* New York; Oxford: Berg.
- Benkwitz A., Molnar G.** 2012. Interpreting and exploring football fan rivalries: an overview, *Soccer & Society*, 13:4, 479-494.
- Blackshaw, Tony** 2008. Contemporary community theory and football. *Soccer & Society*, 9:3, 325-345.
- Borden, Sam** 2014. The friendly derby? Well, Everton-Liverpool is friendlier – *New York Times*. Kättesaadav: http://www.nytimes.com/2014/01/28/sports/soccer/the-friendly-derby-well-everton-liverpool-is-friendlier.html?_r=0 (31.05.2014).
- Brick, Carlton** 2001 'Can't Live With Them. Can't Live Without Them. Reflections on Manchester United.' *Fear and Loathing: Oppositional Cultures in World Football.* Oxford: Berg.
- Dunn, Anthony** 2013. The deluded Kopite – *The Mersey Juror*. Kättesaadav: <http://www.themerseyjuror.co.uk/?p=158> (31.05.2014).
- Eco, Umberto** 1997. Reis hüperreaalsusse. Tallinn: Vagabund.
- Ellemers, Naomi; Spears, Russell; Doosje, Bertjan** 2002. *Self and social identity - Annual Review of Psychology* 2002, Vol. 51: 571–598.
- Finlay, Mark** 2014. Manchester United fans fed up with Moyes. *Soccerly*. Kättesaadav: <http://soccerly.com/article/mark/manchester-united-fans-fed-up-with-moyes> (31.05.2014).
- Forrest, Mike** 2012. What is the 'Liverpool Way'? *The Daisy Cutter*. Kättesaadav: <http://www.thedaisycutter.co.uk/2012/03/what-is-the-liverpool-way/> (30.05.2014).
- Giulianotti R., Armstrong G.** 2002. Avenues of contestation. Football hooligans running and ruling urban spaces. *Social Anthropology*, Vol. 10, lk 211-238.
- Giulianotti, Richard** 2002. Supporters, followers, fans, and flaneurs. A taxonomy of spectator identities in football. *Journal of Sport & Social Issues*, Volume 26, No. 1, 25-46

- Hendrick, David** 2012. 5 reasons the Liverpool vs Everton rivalry comes with mutual respect – *Bleacher report*. Kättesaadav: <http://bleacherreport.com/articles/1380929-5-reasons-the-liverpool-vs-everton-rivalry-comes-with-mutual-respect/> (30.05.2014).
- Hillsborough iseseisev paneel** 2012. Report Summary. Kättesaadav: <http://hillsborough.independent.gov.uk/report/Section-1/summary/> (31.05.2014).
- Liverpoolfc.tv** 2007. LFC Story. Kättesaadav: http://web.archive.org/web/20070305051228/http://www.liverpoolfc.tv/lfc_story/1882.htm (24.04.2014).
- Hall, Stuart** 1996. Introduction: who needs 'identity'? – *Questions of cultural identity*. SAGE Publications Ltd.
- Jenkins, Richard** 2008. *Social identity*. London; New York: Routledge.
- Jones, Neil** 2009. Football violence & top 10 worst football riots. *Soccer lens*. Kättesaadav: <http://soccerlens.com/football-violence-worst-football-riots/23093/> (30.06.2014).
- Kasutaja Utsav Killa.** 2014. *Kommentaart artikli „Chants“ all*. Kättesaadav: <http://www.stretford-end.com/chants/> (30.05.2014).
- Kennedy, David** 2003. The division of Everton football club into hostile factions: the development of professional football organisation on Merseyside, 1878-1914. University of Leeds, School of history.
- Kennedy, P., Kennedy, D.** (2010) 'It's the little details that make up our identity': Everton supporters and their stadium ballot debate, *Soccer & Society*, 11:5, 553-572,
- Keoghan, Jim** 2013. Merseypride my a***: why there's no love lost in Everton vs Liverpool – *Sabotage times*. Kättesaadav: <http://sabotagetimes.com/reportage/merseypride-my-a-why-theres-no-love-lost-in-everton-vs-liverpool/#> (31.05.2014).
- Markham, Tom** 2014. From Man Utd at £1bn to Wigan at £43m: what's your club really worth – *Sporting intelligence*. Kättesaadav: <http://www.sportingintelligence.com/2013/03/25/from-man-utd-at-1bn-to-wigan-at-42m-whats-your-club-really-worth-250102/> (31.05.2014).
- Porat, A. B.** 2010. Football fandom: a bounded identification. *Soccer &*

Society, 11:3, 277-290.

Ritchie, John 2013. We're not English we are Scouse! – *This is Anfield*. Kättesaadav: <http://www.thisisanfield.com/2013/04/were-not-english-we-are-scouse/> (30.05.2013).

Ronay, Barney 2003. Grim Reep – *When saturday comes*. Kättesaadav: http://www.wsc.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=2502&Itemid=29 (30. 05. 2013).

Russell, Dave 2010. 'A reporter trying to reach to the heart of what football is'. Arthur Hopcraft's The Football Man. *Soccer & Society*, 11:5, 677-694.

Schoonderwoerd, Pieter 2011. 'Shall we sing a song for you?': mediation, migration and identity in football chants and fandom, *Soccer & Society*, 12:1, 120-141.

S. n. 2007. LFC Story. *Liverpoolfc.tv*. Kättesaadav: http://web.archive.org/web/20070305051228/http://www.liverpoolfc.tv/lfc_story/1882.htm (24.04.2014).

S. n. Chants. *Stretford-end.com*. Kättesaadav: <http://www.stretford-end.com/chants/> (30.05.2013).

S. n. 2014. Head to head, Liverpool vs Everton. *Soccer base*. Kättesaadav: http://www.soccerbase.com/teams/head_to_head.sd?team_id=1563&team2_id=942 (31.05.2014).

S. n. 2014. Manchesteri Unitedi ametlik kodulehekül. Kättesaadav: <http://www.manutd.com/Splash-Page.aspx> (31.05.2014).

Stone, Chris 2007. The Role of Football in Everyday Life, *Soccer & Society*, 8:2-3, 169-184,

Tomlinson, Adam 2004. *Sport and modern social theorists*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.

Warner, Simon 2011. 'You only sing when you're winning': football factions and rock rivalries in Manchester and Liverpool, *Soccer & Society*, 12:1, 58-73.

Williams, John 2012. Walking alone together the Liverpool Way: fan culture and 'clueless' Yanks, *Soccer & Society*, 13:3, 426-442.

SUMMARY

The role of football in the creation of identity: the creation of a collective identity and the construction of the „other“ in football fandom

The aim of this thesis is to study the role of football in the creation of identity and to study the creation of a collective identity in opposition to an „other.“ The theoretical basis of this thesis is the hypothesis, that an identity is crafted in opposition to something, that it is not, an „other“ and the same goes for the creation of a collective identity.

Football fandom is a cultural phenomenon, which is gaining importance year after year. In this thesis, I examined different theories about social identity and also theories about the role of football in society. The thesis is split into three parts. The first part, based mainly on sociologist Richard Jenkins, cultural theorist Stuart Hall and a few sports sociologists, looks at today's most widely accepted theories about social identity and also looks at the essence of football fandom. The second chapter looks at the connections between football and identity and revolves mainly around the observations and theories of sociologist Richard Giulianotti. The third chapter's purpose is to look at the rivalries between *Liverpool F.C.* and *Manchester United F.C.* and also *Liverpool F.C.* and *Everton F.C.* and provide analysis, using theories provided in the second chapter.

As a result of the analysis in the third chapter, it has occurred, that every football fan rivalry is unimaginably complex and, as Giulianotti and Armstrong write in the second chapter, even the participants of a rivalry often understand it in very specific terms. Factors, that influence a football rivalry, can range from historic, political, economic, social to geographic reasons. However, as a result of my analysis, it would seem that actually the most important factor is football itself. For example, it has created a rivalry in the city of Liverpool, which has no other basis other than alignment with one team or the other. It would seem that

football has a tendency to create or enhance differences between groups. However, it would also seem, that the more different layers a rivalry has, the more fierce it usually is.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Martin Mäesalu _____
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 13.08.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose

**JALGPALLI ROLL IDENTITEEDILOOMES: KOLLEKTIIVSE IDENTITEEDI LOOMINE
JA VÕÕRA KONSTRUEERIMINE JALGPALLIFÄNLUSES**
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Irina Avramets _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, __02.06.2014__(*kuupäev*)